

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Dominik Bartoň

Politika, demokracie a občan v pojetí Karla Čapka

Olomouc 2017

vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně pod vedením PhDr. Petra Zimy, Ph.D. s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na jejím konci.

V Olomouci dne 14. 4. 2017

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval PhDr. Petru Zimovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce a za podnětné rady.

Obsah

Úvod.....	5
1 Politika očima Karla Čapka	6
1.1. Dvojí pojetí politiky.....	6
1.2. Čapkovo chápání tehdejší domácí politiky a společnosti	7
1.2.1. Nástin politického a stranického systému Československa v době aktivní publicistické činnosti Karla Čapka.....	8
1.2.2. Problematika politických mravů a zvyků	9
1.2.3. Čapkovo pojetí „politického tříštění“ a systému Pětky.....	11
1.2.4. Karel Čapek a prvorepublikový tisk.....	14
1.3. Karel Čapek a jeho vztahy s někdejšími politickými představiteli.....	16
2 (Ne)demokracie v pojetí Karla Čapka.....	20
2.1. Chápání demokracie a role občana v ní	20
2.1.1. Čapkova idea evropského demokratického nadstátu.....	26
2.2. Proti krajně levicovému a krajně pravicovému pojetí politiky aneb Čapkovo odmítnutí nedemokratických forem vlády.....	27
2.2.1. Karel Čapek a komunismus.....	27
2.2.2. Čapkovo mínění o fašismu, nacismu a fašizujících tendencích v československé společnosti	30
3 Využití tématu ve výuce Občanské výchovy a Základů společenských věd.....	37
3.1. Využití tématu v rámci učiva pro základní vzdělávání (Výchova k občanství – 2. stupeň ZŠ).....	37
3.1.1. Člověk ve společnosti.....	38
3.1.2. Člověk, stát a právo	40
3.2. Využití tématu v rámci učiva pro gymnaziální vzdělávání (Základy společenských věd).....	41
Závěr	44
Seznam použitých zdrojů.....	46
Tištěná literatura.....	46
Elektronické zdroje.....	48
Anotace	49

Úvod

Tato práce si klade za cíl představit Karla Čapka ne jako známého beletristu, ale jako člověka, který se hluboce zajímal o politiku a věci veřejné s nutkáním reagovat na ně publicisticky. Jako veřejně známá osobnost s četnými kontakty v oblasti medií i v samotné politice se často snažil politiku i nepřímou ovlivnit. Čapkova novinářská tvorba zabývající se těmito záležitostmi zůstává ve stínu jeho beletristického díla. Do této chvíle vyšla pouze jediná publikace (PFAFF Ivan: *O perspektivu lidského společenství: Politické myšlení Karla Čapka*), která by se snažila vykreslit Čapkovy politické názory nějak obecně, uceleně a systematicky. Jejím „problémem“ však je, že vychází jak z explicitních názorů Karla Čapka v jeho novinové tvorbě, tak z interpretací jeho literárního díla. Většina ostatních dostupných knih s touto tematikou nabízí pouze doslovné přepisy vybraných Čapkových článků a statí bez jakýchkoliv obsáhlejších komentářů či obecnějších myšlenek vyvozených z nich.

V této práci bych se rád věnoval právě Čapkovým názorům na politická témata, které explicitně vyjadřoval zejména prostřednictvím novinové tvorby a v korespondenci. Jeho konkrétní reakce se budu pokoušet uvést do jakési obecnější roviny či do širších souvislostí v kontextu jeho ostatních názorů, a podat tak ucelený obraz toho, jak chápal politiku a demokracii. Jelikož je tato bakalářská práce zpracovávána na pedagogické fakultě, budu se zároveň snažit o zakomponování tématu do učiva základního a středního vzdělávání.

První část této práce s názvem „Politika očima Karla Čapka“ se bude zabývat v první řadě Čapkovým obecným pojetím termínu politika. Dále se bude věnovat analýze jeho názorů na tehdejší politiku a její problémovou kulturu, také na prvorepublikové stranictví a tehdejší politicky motivovaný tisk. Zároveň zde budou vsunuty dva oddíly s lehkým nástinem tehdejšího politického (stranického) systému a prvorepublikového politicky motivovaného tisku. V druhé části se budu snažit vykreslit, jak Čapek chápal demokracii, jakou roli v ní sehrával občan, na jakých principech „jeho“ demokracie funguje, případně kdo ji dle jeho názoru ohrožuje. Druhá část práce však bude nabízet i Čapkův pohled na naprostý opak demokracie, a to na fašismus v Itálii a Španělsku, nacismus v Německu, či fašizující tendence v tehdejší československé společnosti. Konečně pak třetí – tedy závěrečná – část práce nabídne možné příklady, jak toto téma navázat na učivo uvedené v Rámcovém vzdělávacím programu u Výchovy k občanství a Základů společenských věd.

1 Politika očima Karla Čapka

Pro potřeby chápání nejen této kapitoly, ale i celé práce, je nutné si uvědomit, že Karel Čapek nebyl žádným renomovaným politologem, tudíž jeho články zabývající se politikou nebyly nějakou rozsáhlou a ucelenou vědeckou koncepcí. Jeho pojetí politiky lze chápat spíše z perspektivy občana, intelektuála. Avšak právě jako prostý občan cítil povinnost se k těmto věcem vyjadřovat, a tím třeba i něco změnit. Nikoliv jako politolog nebo autor známých knížek. Tento „neprofesionální“ občanský postoj k věci mu však byl vytýkán z mnoha stran, zejména pak od těch lidí, kteří byli Čapkovi v politických záležitostech názorově vzdálenější. Například Viktor Dyk považoval Čapkovy politické názory za záporné, povrchní a pohodlné.¹

1.1. Dvojí pojetí politiky

Karel Čapek nahlížel na samotnou politiku dvojitým způsobem. Zaprvé ji chápal obecně jako politický řád, tedy jakýsi abstraktní rámec složený z konkrétního obsahu ve formě parlamentu, úřadů, veřejného mínění, politických stran, politických mas, zvyků apod.²

Druhý pohled pak nejlépe prezentoval v článku „Není ještě jiná politika?“ uveřejněném 6. 8. 1925 v *Přítomnosti*³, kde chápe politiku jako určitou občanskou aktivnost a svědomitost. Tento pohled byl pro Čapka důležitý, chtěl ho představit veřejnosti, protože se domníval, že každý průměrný nespokojený občan vidí politiku jako věc abstraktní a mimo jeho dosah. O důležitých věcech že se rozhoduje pouze ve stranách a parlamentu, a že u odevzdání hlasu té či oné straně občansky hmatatelná politika končí. Politický život však Čapek chápal mnohem šířeji. Obecně má politika pečovat o veřejné blaho. Dle něj se tedy skládá jak z oficiálních politických úkonů (v parlamentu), tak i z osobních skutků v životě každého občana. Chápal každou užitečnou práci jako realizaci určitého politického úkonu. Za užitečnou práci chápal tu, která ve svém výsledku přinese něco prospěšného společnosti. Důležité pro fungování „ideální“ demokracie je dle něj dělat svou práci kvalitně a svědomitě, aby byla efektivní a poptávaná. Ve výsledku by pak šlo o součinnost odborníků. Úskalí tehdejší demokracie viděl naopak právě v tom, že spousta lidí diskutovala o věcech, kterým nerozumí a nekonala v tom,

¹ Čapek a Klíma 2003: 106

² Tamtéž: 124

³ Časopis *Přítomnost* je kulturně-politická revue založena roku 1924. Prvním vydavatelem byl Jaroslav Stránský a prvním šéfredaktorem Ferdinand Peroutka. V dnešní době toto periodikum vychází již pouze v elektronické verzi.

čemu rozumí. Důležité je dle Čapka konat a získávat tak zkušenosti a potřebné jistoty, tím by se měla odstraňovat irelevantní diskuze, která je neefektivní pro veřejné blaho.⁴

Nicméně v umění součinnosti československých občanů a v jejich vůli dělat individuální práci kvalitně viděl Čapek také jistá úskalí. Měl za to, že český typ člověka má sám o sobě vrozenou vůli vynikat. Tuto vůli mu však dle něj brala československá společnost, kde nebyla jeho kvalitní práce dostatečně ceněna. Proto veškerá kvalitní produkce byla orientovaná na zahraniční export, případně jakýkoliv československý občan, který chtěl nabídnout kvalitní práci a chtěl být za ni řádně oceněn, nabízel takovou práci raději v zahraničí. V zahraničí se dle Čapka totiž kladly mnohem větší nároky na kvalitu odvedené práce a na kvalitu výrobku formou kvalitní konkurence. „*Ukazuje se, že český typ člověka je nadaný, praktický a ctízádnostivý, zejména tehdy, když může a musí měřit své síly s jiným prostředím a jinými národy.*“⁵ Ačkoliv Čapek usuzoval vrozenou vůli vynikat u tohoto českého typu člověka, domníval se také, že součtem takových lidí se tato vůle bohužel devaluje. Čapek tuto neschopnost kooperace či součinnosti nazýval nedostatkem racionalizace ve veřejné a politické práci.⁶

Co je základem pro jakoukoliv pozitivně fungující politiku u Čapka, jsou v součtu dobré mravy. Odvádět svou práci kvalitně v souladu se svědomím, umět si vážit dobré a kvalitní práce ve všech oblastech. Dobré mravy mají ve výsledku zvyšovat společenské hodnoty a rozmnožovat je. To je pro Čapka základem dobré politiky, ať už se bude oficiálně jmenovat jakkoliv.⁷

1.2. Čapkovo chápání tehdejší domácí politiky a společnosti

Následující subkapitola bude v mnoha ohledech narážet už na konkrétní společensko-politické reálie Čapkovy doby, proto považuji za potřebné uvést – alespoň v krátkosti – tento úsek oddílem s jistým souhrnem informací o fungování parlamentní demokracie první (potažmo druhé) republiky a o jejích důležitých osobnostech.

⁴ Čapek 2000: 15-16

⁵ Čapek 1991b: 252

⁶ Čapek a Klíma 2003: 64

⁷ Čapek 2000: 17

1.2.1. Nástin politického a stranického systému Československa v době aktivní publicistické činnosti Karla Čapka

Jak již bylo zmíněno výše, Československo se v době první republiky řadilo mezi parlamentní demokracie. Na základě silné pozice a důležité role politických stran byl tento politický systém vnímán jako partokracie, a to i přes to, že existence politických stran nebyla nikterak fakticky zakotvena v tehdejší ústavním systému ČSR. Dvoukomorový parlament (Národní shromáždění) se skládal z Poslanecké sněmovny (300 členů) a Senátu (150 členů). Dle ústavy z 29. února 1920 byla ustanovena forma poměrného volebního systému do Národního shromáždění RČS. Nebyl však stanoven minimální počet získaných hlasů potřebných pro vstup do parlamentu. Díky tomuto faktu působil v parlamentu větší počet stran (zpravidla více než 10), a tudíž byla zapotřebí ke vzniku vlády tvorba koalice. Politický konsenzus a efektivita prosazování konkrétních cílů takovéto politicko-ideologicky nehomogenní vlády se však jevil poněkud problematicky. I z tohoto důvodu zde existovala Pětka⁸, mimoparlamentní neformální uskupení⁹ složené z lídrů pěti nejsilnějších politických stran tehdejší doby. Toto uskupení se snažilo dosáhnout politického konsenzu ještě před hlasováním v parlamentu.¹⁰

Co se týče stranického systému tehdejší doby, jak již bylo zmíněno, figuroval v něm velký počet stran (ideologicky velmi rozrůzněných) a Balík¹¹ na základě Sartoriho typologie stranicko-politických soustav tento systém klasifikuje jako extrémní multipartismus. Je zde potřeba zmínit také přítomnost silné opozice ve formě antisystémových stran, které nejvýznamněji reprezentovali komunisté a později Sudetoněmecká strana.

Pro potřeby pochopení této práce není nutné detailně hovořit o všech uskupeních, které se tehdy vyskytovaly, uvedu jen ty, které se nějakým způsobem dotýkaly Čapkových textů. V tehdejší stranickém systému lze hovořit o prosazení jakéhosi trojího ideového proudu. Zaprvé to byl proud demokratické levice, prezentovaný zejména Československou stranou národně socialistickou (ČSNS), v níž působil pozdější druhý československý prezident Edvard Beneš, a Československou sociálně-demokratickou stranou dělnickou (ČSDSD).

⁸ Členové Pětky byli Antonín Švehla (republikán), Rudolf Bechyně (sociální demokrat), Jiří Stříbrný (národní socialista), Jan Šrámek (lidovec), Alois Rašín (národní demokrat).

⁹ Dalším takovým mimoparlamentním uskupením v době první republiky byl takzvaný „Hrad“, což byla neformální politická skupina kolem prezidenta T. G. Masaryka, do níž patřil mimo jiné i Karel Čapek.

¹⁰ Krákora 2012: 32-33

¹¹ Balík 2011: 68

Zadruhé je zde řeč o proudu stran, které reprezentovaly spíše pravicovější křídlo. Hovoříme zejména o Republikánské straně zemědělského a malorolnického lidu (agrárníci) s významným představitelem Antonínem Švehlou (také s Milanem Hodžou později) a o Československé straně národně demokratické (ČSND) s důležitou osobou Karla Kramáře. Třetím proudem byl pak proud politického katolicismu reprezentovaný Československou stranou lidovou (ČSL) a s ní spojenou osobností Msgre. Jana Šrámka.¹²

K pochopení kontextu Čapkových článků a statí je však zapotřebí ještě zmínit existenci fašistického uskupení – vedené generálem Radolou Gajdou – zvaného Národní obec fašistická a dále také stranu, která zastupovala německou národnostní menšinu Německou národně-socialistickou stranu dělnickou, později přejmenovanou na Sudetoněmeckou stranu, v jejíž čele stál Konrád Henlein.¹³

V závěru tohoto oddílu věnovanému politickému kontextu doby, považuji za důležité zmínit ještě jeden historický fenomén, a tím je princip tzv. vázaných kandidátních listin. Tento princip byl příznačně uplatňován ve volbách do Národního shromáždění. Ve své podstatě totiž znamenal, že poslanecký mandát bude, dá se říci, majetkem strany a nikoliv samotného poslance. V praxi šlo o to, že kandidát ještě před případným zvolením podepsal straně závazek k rezignaci na mandát. Ten by byl použit v případě, že nebude hlasovat ve shodě s oficiálním stanoviskem strany. De facto tedy neexistovalo něco jako vykonávat mandát primárně podle svého svědomí.¹⁴

1.2.2. Problematika politických mravů a zvyků

Karel Čapek byl dosti nespokojen s tehdejší situací v politice. Ale nevinil za to politiku jako takovou, všechna úskalí viděl v problematice mravů a zvyků jednotlivců, které je dle něj zapotřebí změnit, aby se mohla i politika a mínění o ní zlepšit. V tehdejší československé společnosti pociťoval každodenní známky lži, polopравd, nedůvěřivosti, pomluv, podezřavosti a dalších podobných nešvarů. Když pak mluvil konkrétně o těch, kteří reálnou politiku vykonávají, připojoval i další atributy jako vzájemná nedůvěra, neloajalita, nesoučinnost, slepá stranická příslušnost či neochota k osobní zodpovědnosti.¹⁵ Nelze si nevšimnout, že Čapek se snaží politiku pojímat výše zmíněným širším dvojím pojetím.

¹² Balík 2011: 70

¹³ Švec 2012: 114-115

¹⁴ Krákora 2012: 33

¹⁵ Čapek a Klíma 2003: 124

Ačkoliv byl dle Čapka do té doby odhlasován bezpočet dobrých zákonů, vzniklo mnoho svobod a institucí apod. od zrodu nového státu, pozapomíná se dle něj na to, že nejsou to jen činy, co by mělo po člověku jak v osobním tak v politickém životě zůstat. Měly by to být právě i mravy a zvyky. Čapek byl v tomhle ohledu poněkud skeptický, kolik pozitivního toho po československých politicích zůstává. Jeho skepsi můžeme vidět v článku Úhor, uveřejněném 28. 10. 1926 v Přítomnosti: „*Po politicích nezůstávají jen zákony, které odhlasovali, ale i zvyky, které vtiskli svému konání. Ani se nebudu řečnický ptát, je-li úroda našich politických zvyků stejně vydatná jako úroda politických činů; je to úhor.*“¹⁶

Dalším nešvarem politické kultury tehdejší doby, který Čapek často kritizoval je všeprostupující problematika politické stranickosti. Ačkoliv nebyla faktická existence politických stran jakkoliv právně zakomponovaná do tehdejší ústavy, role některých politických stran byla paradoxně velice význačná. Čapek kritizoval zejména odloučení se zájmů poslanců od zájmů obyčejných občanů (což však vyplývalo i z problematiky vázaných stranických kandidátek – viz výše). Ideální političtí reprezentanti by měli být odpovědni občanům, kteří je ve volbách zvolili na základě jejich politických preferencí a znalosti politického programu té konkrétní strany. Nicméně realita fungovala leckdy úplně jinak. Občané byli stranám a jejich kandidátům dobří jen pro odevzdání svého hlasu u voleb. Dále již bylo na stranách a pouze jejich zájmech, v jakém duchu politiku povedou. Zvolené poslance pak Čapek označil patřičně jako nikoliv mandátáře občanů, ale mandátáře stran. Tuto politickou bezmoc občanů Čapek reflektoval, měl však za to, že takto se v demokracii dá fungovat jen za předpokladu, že je politika v souladu se zájmy občanů. Pokud se však jedná o zájmy výhradně stranické, člověk se pak v této bezmoci dusí. Tímto prizmatem pak kritizoval celý parlament, že není tribunou občanů, nýbrž „*zbytečným a nedůstojným předstíráním veřejné kontroly nad politickým handlem.*“¹⁷ Čapek také cítil mimo bezmoc i morální ponížení způsobené tímto jednáním poslanců v parlamentu. Jako občan společně s odevzdaným hlasem vybrané straně odevzdává i svůj morální souhlas. Pokud jsou politikou té strany přijaty zákony a reformy špatné, chápe to jako své morální ponížení. V součtu hlasů strany při volbách je přeci i jeho hlas, a tudíž i jeho hlasem se přijímají ony zákony. A když jsou to zákony špatné, chápe se pak Čapek-občan jako spoluviník. Přes to všechno však chápal, že to jediné, co občané mají, tedy odevzdání hlasu, je věc klíčová. Dle něj je to otázka kreditu a skutečný kredit může být jen osobní. Všeobecné mínění o tom, že v případě

¹⁶ Čapek 1991a: 85

¹⁷ Čapek a Klíma 2003: 98

nespokojenosti je nutné vstoupit do nějaké z existujících stran, odmítá. Chápe občany jako ty, co nechťejí vládnout, ale jako ty, kteří chtějí důvěřovat jimi zvoleným zástupcům. Proto i nabádal k volbám jiných (nových) stran, než bylo pět dosavadních.¹⁸ Věděl, že je v tom určitá míra rizika volit „netradiční“ strany, ale pro nějakou změnu v politice považoval tuto míru za přípustnou.¹⁹

1.2.3. Čapkovovo pojetí „politického tříštění“ a systému Pětky

Systémem Pětky Karel Čapek označoval fakt, že v parlamentu mělo největší zastoupení, a tudíž největší politickou moc, pět nejsilnějších politických stran v čele s jejich hlavními představiteli. Těchto pět pánů pak označoval Čapek za jediné, kteří se mohou právem provolat jako ti, kteří chtějí vládnout. Ironicky pak dodával, že kdyby to chtěli provolávat sami občané, že se na vládě chtějí podílet, jednalo by o jakýsi převrat politických zvyků. Jak již bylo zmíněno výše, stranický systém tehdejšího Československa zahrnoval i bezpočet jiných menších stran a v parlamentu tedy byly zastoupeny i další než těch pět nejvýznamnějších a nejmocnějších. Tento fenomén byl v tehdejší tisku, zejména v tom, který reprezentoval ideje a stanoviska pěti zmíněných stran, označován jako tříštění (o tehdejší stranický motivovaném tisku je psáno níže). Moc ve státě je roztržena mezi velké množství politických subjektů. Tento fakt, že je stran až příliš Čapek nezpochybňoval. Co však zpochybňoval je to, zda byl tento termín „tříštění“ správně pojímán. Nelíbilo se mu, že bylo toto označení užíváno hlavně jako součást tehdejší politické kampaně jednotlivých stran před volbami, zejména těch pět nejsilnějších, za účelem získání dalších voličských hlasů, aby tak ukořistili více mandátů a tím i získali větší moc.²⁰

Karel Čapek byl bezesporu idealista a často ve svých člancích vykresloval vize, jak by dle něj měly ideálně věci fungovat, a to jak ve společnosti, tak v politice. V boji proti politickému tříštění pak viděl za ideál parlament, kterému jde jen a pouze o vyřizování státních záležitostí, ve kterém by se angažovaly v každém konkrétním případě tři politické strany. První strana by měla jisté stanovisko, druhá pak stanovisko opačné a třetí strana by tato obě stanoviska popírala, tedy by obstruovala. Nadbytečnou existenci dalších stran

¹⁸ Čapek nejspíše nabádal k možné volbě Národní strany práce, liberální politické strany působící mezi lety 1925-1930, vzniklé odtržením od Československé národní demokracie. Karel Čapek veřejně stranu podporoval a angažoval se na tvorbě některých jejích programů.

¹⁹ Čapek a Klíma 2003: 98-99

²⁰ Tamtéž, s. 100-101

spatřoval zejména v tom, že jsou možná ještě různá dílčí „pro“ a „proti“ stanoviska. To mělo dle něj za účinek pouze politický handl, tedy politický obchod. Hlasování jedné strany pro určité stanovisko strany druhé je domluvený „obchod“ za účelem reciproce, tedy hlasování pro konkrétní požadavek ze strany první ke straně druhé. Prostě a jednoduše „něco za něco“. Hlasy, které jsou k dispozici stranám, jsou tedy dle Čapka prostým trhovým zbožím. V ironickém naladění si pak klade v těchto souvislostech otázku, zdali je vůbec nutno té teatrálnosti v podobě tolika lidských bytostí v parlamentě, když hlas každého z nich je jen politicko-obchodním kapitálem stran, za které tam tyto lidé vystupují. Pro odlišné mínění jednotlivých poslanců zde není místo. S jejich hlasy počítá strana pouze jako se strategickým materiálem.²¹

Strany byly dle Čapka až příliš stranami, parlament nebyl složený z lidí, ale z konkurujících si stran. Tyto strany, zejména pak mínil oněch pět nejsilnějších, byly příliš stranami kvůli tomu, že ze sebe vytvořily něco jako politické církve. Měly hlavu církve, která o věcech rozhodovala (členové mimoparlamentního uskupení Pětka), měly kolem sebe svůj vlastní tisk píšící svým „specifickým“ jazykem, kumulovaly kolem sebe lidi pouze se stejným smýšlením apod. S přílišnou stranickostí partají Čapek vyvozoval i vznik tehdejšího multipartismu, který tedy ve svém výsledku proces tříštění uskutečňoval. Důvodem dle něj tedy nebyla samotná existence příliš mnoha stran, ale to, co jí uskutečňovalo. Aby se proces tříštění neuskutečňoval, je dle Čapka zapotřebí stran zcela nových. Ne takových, které by jednaly prostřednictvím svých vůdců za zavřenými dveřmi a poslance měly jen jako loutky pro veřejnost, ale takových, jejichž poslanci by na základě svobodné vůle veřejně jednali o důležitých věcech přímo v parlamentu. Vstupovat do tehdejších „zaběhlých“ a tradičních stran považoval Čapek za nemožné, protože žádná ze stran nestála o takové, jenž by v ní chtěli zlepšovat poměry.²²

Čapek tedy nezpochybňoval důležitou úlohu stran v politickém systému, nezpochybňoval ani nutnost koalice k vládnutí, měl však pochybnosti o dosavadních vládnoucích stranách a jejich praktikách. Měl za to, že by měla být koalice, která v hlasování nehájí předně pouze své vlastní zájmy či zájmy podpořené financováním nějakého zcela apolitického subjektu, ale hájí všeobecné zájmy občanů.²³ Aby koalice fungovala tak jak má, považoval Čapek za důležité, aby se změnila forma opozice. Strany, které byly v koalici,

²¹ Čapek 1988: 533

²² Čapek a Klíma 2003: 102-103, 107

²³ Tamtéž: 108

odsuzovaly jakoukoliv jinou opozici než opozici stran, které byly protistátní a protidemokratické (komunisté, Luďáci, německé strany...). Opozice byla totiž pojmána ze strany koalice jen a pouze jako negace, kritika. Taková negace už tak nějak vyplývá ze samé podstaty protistátních stran. Čapek však považoval za nutné nejen koalici negovat, ale kontrolovat, a to za účelem správného fungování. Tato kontrola neplyne ze strany protistátního nepřítele. Co se týče obav z kritiky na adresu koalice, Čapek dodává, že s kritikou už má jisté zkušenosti a často mu nebyla příjemná, ale považoval by za špatné, kdyby žádná kritika neexistovala.²⁴

V souvislosti s výše uvedenou problematikou stran a jejich význačnou funkcí v rámci politického systému sledávám zajímavý ještě jeden Čapkův názor. A to jeho názor na fungování úřednické vlády. Úřednický kabinet, ke kterému se Čapek vyjádřil 28. 3. 1926 v článku Jarní úklid (uveřejněný v Lidových novinách), byl v pořadí již druhý za dobu existence první republiky. Čapek si všiml vlny nevole, kterou projevovaly tehdejší strany k ustavení takového typu vlády. Takové nechutenství však naopak nespatořoval v řadách občanů. *„Už to tak patrně je, že občan, který není náhodou zrovna poslancem nebo sekretářem nějaké strany, nemá naprostého pochopení pro zásadu, že spravovat dejme tomu železnice má v zájmu občanských svobod spíše bývalý úředník univerzitní knihovny nežli zkušený železničář...“*²⁵ Čapek se tedy ptá, zdali je úřednický kabinet něčím méně demokratickým než vláda politiků z profese? Načež si odpovídá, že nikoliv. Ba naopak. Podle něj je mnohem demokratičtější, když se ministrem stane někdo, kdo je odborníkem v té dané oblasti, ten, jehož cílem nebylo dělat politiku, tedy stát se ministrem. Politik z profese se dle Čapka totiž nestává ministrem kvůli nějakým zvlášť odborným znalostem, nýbrž kvůli tomu, že to patří k jeho postavení, náleží mu to z moci a prestiže jeho strany. Pozice, ve které se dle Čapka ocitá úřednický kabinet, je jakýsi úklid, tedy uvedení věci v pořádek poté, co to nezvládla vláda neoborníků. A pokud tak bude úřednická vláda činit, pak koná namísto vlády spíše službu, která se Čapkovi jako občanovi jeví velmi demokraticky. Úřednický kabinet dle něj totiž není porážkou demokracie, ale jen prohrou politiky.²⁶

²⁴ Čapek 1988: 550-552

²⁵ Čapek a Klíma 2003: 114

²⁶ Tamtéž: 114-116

1.2.4. Karel Čapek a prvorepublikový tisk

Problematice tehdejšího tisku, jenž s politikou ve velké míře souvisel, věnoval Čapek ve své žurnalistické tvorbě značný prostor, jelikož novinová práce jako taková bylo přeci Čapkovo řemeslo. Čapek byl velkým kritikem novinařiny, zejména té, která se řídila stranickými zájmy. To, že většina tištěných médií byla napojena na politické strany, bylo pro první republiku typické. Byl to atavismus ještě z dob Rakouska-Uherska. Strany zajišťovaly jisté finanční zázemí pro takové noviny a zároveň strany bez vlastního tisku neměly příliš šanci na úspěch. Politické strany nebyly považovány za právnické subjekty a podle tehdejšího zákona ani nemohly vlastnit jakýkoliv nemovitý majetek, jimiž vydavatelství či tiskárna jsou. Na základě tohoto faktu vznikaly tiskové podniky, v jejichž správní radě seděli vysoce postavení funkcionáři konkrétních stran. Mezi nejvýznamnější takovéto vydavatelské podniky patřily národně-socialistický Melantrich, agrárnícká Novina, národně-demokratická Pražská akciová tiskárna, podnik Čechie vlastněný živnostníky a Tempo, kde vydával bulvárnější tisk Jiří Stříbrný.²⁷

Pro představu bych zde uvedl lehký nástin prvorepublikového – politicky motivovaného – tisku. Za jeden z nejstarších českých deníků se považují Národní listy (začaly vycházet v roce 1861), a ty se v období první republiky spojily s Československou národní demokracií. Vedle velkého deníku Národních listů strana vydávala ještě večerník *Národ*, listy *Český deník* (v Plzni) a *Moravskoslezský deník* (v Ostravě). V redakci Národních listů působila jména jako Miroslav Rutte, Vincenc Červinka či Josef Hudec. Mimo stálé členy redakce do těchto novin přispívaly osobnosti jako Karel Kramář, Alois Rašín, Emanuel Poche či Arne Novák. Tyto noviny bývaly spojovány s českou nacionalistickou orientací, místy i protihradními názory a ve 30. letech se spoluprací s pravicovými a profašistickými hnutími.²⁸

Tisk Lidovců byl na tom o poznání hůře, nikdy si nevybudovali příliš hodnotné, velké a vlivné periodikum. Mezi jejich nejvýznamnějšími tiskovinami můžeme uvést *Lidové listy*, poté *Lid*, *Pražský večerník* a *Den* (v Brně).²⁹

²⁷ REINDLOVÁ, Nikola. Tisk za 1. republiky. In: *Památník Karla Čapka: Příspěvková organizace Středočeského kraje* [online]. 2012 [cit. 2017-03-21]. Dostupné z: <http://www.capek-karel-pamatnik.cz/vismo/dokumenty2.asp?id=14311>

²⁸ Tamtéž

²⁹ Tamtéž

Za nejvýznamnější noviny, které se pojily k Republikánské straně zemědělského a malorolnického lidu, byl považován deník Venkov, jehož dlouholetým šéfredaktorem byl Josef Vraný. Venkov vycházel od roku 1906 a založil jej sám Antonín Švehla. Agrárnický tisk byl specifický tím, že měl spoustu lokálních variant a také tím, že poskytoval praktické rady a informace venkovskému lidu. Přispívali zde jména jako Václav Tille, F. X. Svoboda či Arne Novák. Bulvární obdobou denního Venkova byl pak večerník Večer.³⁰

Za tisk, který se pojil k socialistům, byl považován deník České slovo (oficiálně vydával Melantrich) a večerník Večerní České slovo. K Sociální demokracii patřilo periodikum Právo lidu a nově vzniklým komunistům pak náležel deník Rudé právo.³¹

Když většina tehdejších novin fungovala tímto způsobem, asi lze vydedukovat Čapkův postoj k této problematice. Novinářskou kulturu považoval vedle politické kultury také za pochybnou a označil ji za „rezervaci špatných zvyků“. Za špatné zvyky v novinách považoval např. novinářskou neslušnost a nevážnost k pravdě, často anonymitu a drzost pisatelů. Nicméně noviny měly a dodnes mají velký vliv na veřejné mínění. Nejen proto se Čapek touto problematikou tak zabýval. Všechny výše zmíněné fenomény špatných zvyků byly dle Čapka součástí žurnalistiky po celém světě, avšak za „domácí zvláštnost“ považoval právě to, že ve správní radě takového „opeslého“ tisku sedí vysoce postavený politik, předseda strany. Taková osoba si dle Čapka ani neuvědomuje, jaké se dopouští společenské nemožnosti. Karel Čapek pak ve spojitosti s tím naráží na konkrétní případy, kdy vyšlo najevo, že tato hlavní osoba ve svém tisku lže, přičemž se tváří jako že se nic nestalo a vše se „zametlo pod koberec“. Tudíž se Čapek opět vrací k problematice mravů a zvyků v československé politice, kde osoba přistižena při lhaní by měla být z morálních či etických důvodů odsunuta ze společenského dosahu (jak je dle něj zvykem ve světě), a přitom je tomu naopak. Taková osoba se tváří, že se nic nestalo a dál v politice působí.³²

Na tom, že byla většina tehdejšího tisku v područí stranických zájmů, Čapkovi velice vadil zejména nedostatečný kritický postoj k věcem toho daného periodika. Psal jsem zde výše o Čapkově mínění o „politických církvích“, které kolem sebe kumulovaly lidi stejného smýšlení, a to se jim dařilo často zejména prostřednictvím svých periodik. Měl za to, že *„veřejné mínění nebylo nikdy tak svrchovaně přehlíženo ani tak sešněrováno jako od*

³⁰ Tamtéž

³¹ Tamtéž

³² Čapek a Klíma 2003: 24

dnešních (tehdejších) *držitelů moci*.³³ Nekriticky psali žurnalisté těchto novin a nekriticky pak přijímali takové informace jejich čtenáři. Čapek nespočetněkrát poukazoval na tento fakt i na to, že většina tehdejších čtenářů si ani dobrovolně nečetla periodika jiných stran, aby získali třeba jiný názor. Ve spojitosti s tím navrhoval myšlenku, o které si však byl vědom, že je utopická, a to dočasné prohození redakcí těchto periodik.³⁴

Posledním takovým důležitým problémem, jenž Čapek u novin kritizoval, bylo vytrhávání z kontextu, což bylo dle něj účelné, aby výsledný text posloužil myšlenkám toho onoho periodika. Takový deník se pak dopouštěl dezinformování. Čapek to ukazuje například na konkrétním textu Poledního listu³⁵ (deník spadající pod Tempo), kde se objevil titulek „*President Masaryk včera prohlásil: Takzvaný Hrad musí zůstat*“³⁶, přičemž se v textu deníku psalo: „*Mluvil i o Hradu a řekl: Ten takzvaný Hrad v zájmu státu musí zůstat pro všechny časy budoucí!*“³⁷ Čapek však poukazuje na úplné znění původního projevu, který byl v ostatních novinách otištěn pravdivě a byl dodán jediným zdrojem shodným pro všechny, a to ČTK³⁸. Čapek uvádí pravdivá Masarykova slova: „*Ten takzvaný Hrad je a v zájmu státu musí zůstat pro všechny časy budoucí ohradou proti politické malosti, fantastice a korupci.*“³⁹

1.3. Karel Čapek a jeho vztahy s někdejšími politickými představiteli

Ačkoliv byl Karel Čapek představitel oblasti literární, tedy kulturní, a politické názory prezentoval spíše jako velmi vnímavý pozorovatel prostřednictvím svých článků a statí uveřejněných v novinách, měl pro velkou úctu k jeho osobě intelektuála a známého spisovatele i řadu blízkých vztahů s někdejšími významnými politickými představiteli. Určitým způsobem tedy reálnou politiku i ovlivňoval právě na základě těchto známostí. Všeobecně známý je jeho vztah k prvnímu československému prezidentovi T. G. Masarykovi

³³ Čapek a Klíma 2003: 100

³⁴ Tamtéž: 28

³⁵ Je nutno podotknout, že sám Čapek tento deník nebral příliš vážně a nazval jej „legračním orgánem“, přesto však i taková deník tvářel veřejné mínění a proto to Čapka nenechalo chladným.

³⁶ Čapek a Klíma 2003: 40

³⁷ Tamtéž

³⁸ Česká tisková kancelář, poskytující objektivní a všestranné informace, funguje od roku 1918 dodnes.

³⁹ Čapek a Klíma 2003: 41

už skrze to, že je Čapek autorem známé knihy *Hovory s T. G. M.*. Nicméně, jsou tady i další Čapkovy konexe v politice, které bych rád v následující subkapitole uvedl.

Přestože je vztah Karla Čapka s T. G. M. všeobecně známý, možná právě i proto ho považuji za důležité zde přinejmenším lehce rozvést. Čapek líčí jejich první setkání v roce 1922, kdy s ostatními lidmi vítal tehdejší hlavu státu před uvedením představení Jiráskovy *Lucerny*. To bylo však jen pár zdvořilostních fází a podání rukou. K tomu, kdy byl poprvé Čapek pozván na Hrad, mělo dojít až o tři roky později, kdy byl požádán Ferdinand Peroutka (redaktor *Přítomnosti*) Masarykem o seznámení s některými významnými spisovateli. Mezi těmi, kteří byli pozváni na Hrad byl tehdy nejen Karel Čapek, ale i bratr Josef Čapek se svou ženou a spisovatelka Marie Pujmanová s manželem. Jako první T. G. M. začal mluvit směrem ke Karlu Čapkovi o jednom tématu z aktuálního dění, a tudíž bylo Čapkovi jasné, že to nebude jen literatura či filozofie (oba měli doktorát z filozofie), o kterých se budou bavit a v čem si budou rozumět. Od této návštěvy se pak stali přáteli, kdy si vyměnili řadu dopisů a uskutečnili další různá setkání jak na Hradě, tak ve vinohradské vile Karla Čapka u příležitosti setkání Pátečníků^{40 41}.

Nebyly to však jen nezávazné konverzace, které spolu vedli. Karel Čapek často informoval T. G. Masaryka o dění v oblasti literatury či žurnalistiky, a dá se říci, že se prostřednictvím *Hovorů s T. G. M.* stal jakýmsi zprostředkovatelem myšlenek mezi prezidentem a občany. Radil také místy samotnému T. G. M. ve věcech, které se týkaly veřejných projevů a užití konkrétních výrazových prostředků v nich. Za všechny lze uvést příklad z Čapkova dopisu Masarykovi ze 4. 9. 1928, kde mu v bodech předkládá návrhy na užití některých výrazů. „*Pane prezidente, tady posílám jeden náčrtek; (...) 4. Právem se bude od Vás očekávat optimismus, výzva k důvěře a radosti; skoro bych řekl, že to znamená dát spíš poselství lidské než politické. 5. Hleděl bych od slova „stát“ dospět ke slovu „domov“ – je teplejší, rodinnější, poetičtější; připomíná družnost a lásku. (...) To mě tak tanulo na mysl, když jsem uvažoval, co by se dalo říci; ale jak jsem napsal včera, mohl bych uvažovat*

⁴⁰ Pátečníci byla skupina osobností z kulturní a politické sféry, které se scházely ve vinohradské vile Karla Čapka v pátky večer a debatovaly jak o kulturních tématech, tak o tématech společenských a politických. Členy mimo K.Č. a T.G.M. byli například Karel Poláček, Edvard Beneš, Josef Kopta, Ferdinand Peroutka, Josef Čapek, Eduard Bass a další.

⁴¹ Houška 2011: 16, 20-21

*konkrétněji, kdybych znal některé punkty, ke kterým chcete promluvit. (...) Vám oddaný, Karel Čapek*⁴²

Dalším vysoce postaveným politikem, se kterým udržoval Karel Čapek jistý kontakt, byl Edvard Beneš – první ministr zahraničí, čtvrtý předseda vlády a nakonec i druhý československý prezident. Jejich vztah sice nebyl natolik blízký jako vztah Čapka s T. G. M., oba však k sobě chovali patřičnou úctu. Beneš dle Čapkovy manželky Olgy Scheinpflugové⁴³ dodržoval tradice svého prezidentského předchůdce a navštěvoval schůze Pátečníků. Ačkoliv poté, co se prezidentem stal, docházel na ně již o něco řídčeji. Zejména kvůli tomu, že se nad Československem stahovala mračna ze strany nacistického Německa.

Právě na jednu z letních schůzek Pátečníků z roku 1937, kde dorazil – předem neohlášený – prezident Beneš, vzpomíná Čapkův švagr Karel Scheinpflug. Beneš si přijel s pátečními hosty popovídat a informovat je o aktuálním politickém dění. Scheinpflug vzpomíná, že jeho výklad měl značně informativní charakter a zahrnoval zprávy o nebezpečí agresivního Hitlerova Německa, o německém zbrojním a vojenském potenciálu, dále o potížích se sudetskými Němci a možnými dohodami s nimi, zmiňoval také stanoviska jiných států či problémy s Polskem. Nebyl to však pouze výčet skličujících událostí, který Beneš ve svém zpravování obsáhl. Mluvil také o československé připravenosti, o zlepšujících se vztazích se Sovětským svazem a společné obranné smlouvě s ním, dále také o případné pomoci jiných států, o československé výzbroji, počtu tanků, letadel, pohraničních pevnostech atd. Takto Beneš strávil ten den s Pátečníky dlouhých osm hodin. Z této návštěvy všichni zúčastnění cítili úlevu a naději.⁴⁴ Je dost pravděpodobné, že se Beneš toho dne snažil o šíření jistého optimismu mezi přítomnými význačnými novináři tehdejší doby právě za účelem přenést jej i mezi širší veřejnost.

Další politik, se kterým měl navázán Čapek dobrý vztah, byl předseda agrární strany a předseda tří československých vlád Antonín Švehla. Jak je výše zmíněno, Švehla byl členem Pětky a o systému vládnutí Pětky měl Čapek jisté pochybnosti. Avšak Antonína Švehly jako osobnosti si velmi vážil. Tomu odpovídají i následující řádky, kterými Čapek Švehlu popisoval: *„Říká se sedlák, ale rytířský rod Švehlův je doložen už z husitských válek. Podivuhodný smysl pro sochy a obrazy, pro architekturu, pro krásné věci. K tomu pěkný, pevný aristokratický obličej robustní a chytrý, tvrdý a neobyčejně oživený. Každým coulem*

⁴² Čapek 1993: 258-259

⁴³ Scheinpflugová 1997: 111

⁴⁴ Scheinpflug 2007: 184

pán, něco jako anglický squire...Zvláštní směs velitelství a plachosti, vůle panovat a touhy nebyt viděn. Těšila ho moc a netěšila ho sláva.“⁴⁵ Nejen, že si spolu dopisovali, ale Čapek Švehlu žádal i o to, zdali by mohl sepsat hovory s ním, stejně jako sepsal Hovory s T. G. M. Tito dva se scházeli zejména ke sklonku Švehlova života, kdy ke Švehlovi Čapek dojížděl. Čtyři měsíce později od toho okamžiku, kdy započal svou práci na nových Hovorech, Švehla zemřel. Tudíž se z díla zachovalo bohužel jen pouhé torzo, které bylo vydáno A. Dréglem (se souhlasem Karla Čapka) v soukromém tisku (jen 250 výtisků) roku 1935 v Praze pod názvem *Droby ze Švehlových hovorů*.⁴⁶

Mimo výše zmíněné však Karel Čapek udržoval jisté vztahy i s dalšími československými politiky. Z Čapkovy korespondence se například dovídáme i o návštěvách u Jana Malypetra, člena Republikánské strany československého venkova a předsedy tří československých vlád. „*V sobotu a v neděli jsem byl na obvyklých hodech u předsedy Malypetra. O politice jsem s ním mnoho nemluvil; je rozumný, střízlivý a dost optimistický, krom obav, které má z událostí zahraničních.*“⁴⁷

⁴⁵ Žantovský 2011: 10

⁴⁶ Žantovský 2011: 8

⁴⁷ Čapek 1993: 264

2 (Ne)demokracie v pojetí Karla Čapka

V předešlé kapitole jsem se snažil popsat Čapkův pohled na politiku obecně, jak ji chápal, co mu na ní vadilo a jak by si ji ideálně fungující představoval. Demokracie jako taková je součástí politiky, nelze tedy mluvit docela úplně o tom, jak Čapek demokracii chápal zcela nezávisle na pojetí politiky, které je již výše zpracované. Tudíž je možné, že na některé aspekty budeme narážet i v této kapitole, avšak jen v nezbytné míře, nutné pro pochopení Čapkova pojetí demokracie. Nejprve popíšu to, na jakých principech Čapkovo chápání demokracie stojí a jak vlastně vůbec k demokracii jako pojmu přistupoval. V dalších částech kapitoly se pak dostaneme k Čapkovu postoji k režimům a společenským náladám, jenž se s demokracií neslučovaly.

Je potřeba si uvědomit jednu věc, která byla fundamentem u jakékoliv demokracie i nedemokracie v pojetí Karla Čapka, a to, že *„každý politický řád je dělán z lidí. Demokracie není udělána z lidských práv, nýbrž z lidí a jejich působení. Diktatura je dělána z mužů, a ne z poroučení. Komunismus je věc lidí, a ne věc foršriftů. Vybudujte kterýkoli řád: z polovičatých, neloajálních, nestatečných, malých lidí to bude nedostatečný a chaotický řád. V malodušném, politicky malicherném národě sebelepší politický systém bude malý, zvrtačený a neúčinný.“*⁴⁸

2.1. Chápání demokracie a role občana v ní

V úvodu této subkapitoly považuji za potřebné nejprve uvést, jak vlastně bývá obecně demokracie vymežována v odborné literatuře. Scruton ve svém Slovníku politického myšlení u demokracie uvádí, že znamená doslova *„vládu, kterou uskutečňuje lid jako celek spíše než některá část lidu, třída nebo jen určité zájmové kruhy.“*⁴⁹ Vančura v publikaci Teorie demokracie pak nabízí o něco vyčerpávající definici, a ta zní: *„Demokracie je způsob veřejné správy, při němž odpovědnost na sebe berou sami občané. V demokracii zastupitelé, pověřeni občany, vykonávají pro občany veřejné služby ve všeobecném duchu vzájemné úcty. Demokracie je ve své podstatě občanská samospráva.“*⁵⁰ Je také zapotřebí vědět, že demokracie může být dvojího typu, a to přímá a reprezentativní (zastupitelská). V přímě

⁴⁸ Klíma a Čapek 2013: 125

⁴⁹ Scruton 1989: 30

⁵⁰ Vančura: 2012: 15

demokracii se na rozhodování podílejí všichni občané (například prostřednictvím referenda) a v reprezentativním typu si volí občané své zástupce, kteří jim jsou pak odpovědní.⁵¹

Nyní již ke Karlu Čapkovi. Nahlížení na věci a přemýšlení o nich z perspektivy demokracie bylo pro něj příznačné. Jak uvádí Pfaff, byla demokracie „*krédem, které proniká celou jeho tvůrčí osobnost jako její nosná síla – všechny silokřivky a souřadnice Čapkovy politické orientace a jeho politické filozofie nakonec vždy míří k demokracii.*“⁵² Základní princip a sama podstata demokracie u Čapka spočívá v ústředním rozměru občana jako jednotlivce a s ním spojeného občanství. Demokracii, vládnutí, pořádek, chápe jako kolektivní dílo s individuální spoluúčastí, odpovědností a spoluvinou.⁵³ Základem tedy není rozměr státu, národa či stranického systému. Jak je zmíněno výše jako i nositel politické morálky a kultury demokracie je u Čapka považován občan-jednotlivec. Za ideál demokratické společnosti tedy považuje společnost občanskou. Obsah a strukturu demokracie chápal jako systém složený z „*lidských a občanských práv, lidské důstojnosti, politické kultury, duchovní svobody, humanitního přístupu k světu a životu.*“⁵⁴ Všechny tyto sociální a mravní ideály byly dle Čapka součástí vývoje evropské civilizace a on se vyslovoval i nadále pro jejich důslednou kontinuitu, kterou považoval za vědomé úsilí správným a jistotným směrem vpřed. Měl za to, že mír, vzájemnost, lidská svoboda a důstojnost jsou nakonec vždy to, co je v zájmu celého lidstva.⁵⁵

Jak již můžeme vidět i z předešlých řádků, a Čapek to sám i uvedl, demokracie je pro něj mnohem víc než politický režim. Chápal ji nejen jako ideál – tedy něco, co zatím není, ale má být do nekonečna naplňováno – ale také jako životní řád. Československou demokracii viděl jako nehotovou a bál se nechuti zejména mladých radikálů nabídnout potenciál pro zdárné naplňování takového ideálu demokracie. Označoval je za „typ dekadentní“. Avšak odpor k demokracii nespojoval jen s mladými radikály, ale i s těmi lidmi, jež považoval za „chronické nadávče“ a „pasivní pesimisty“, kteří měli za to, že v demokracii je všechno „samá lumpárna“. Nevůli k demokracii pak explicitně označil za „*typický duševní stav upadající a rozvrácené buržoazie; je to komplex minority, která už nemá za mák schopnosti*

⁵¹ Scruton 1989: 30

⁵² Pfaff 1994: 123

⁵³ Čapek však nevolal po přímé demokracii, nechtěl jako občan vládnout, chtěl důvěřovat svým zvoleným politickým zástupcům. (Čapek a Klíma 2003: 100)

⁵⁴ Pfaff 1994: 125

⁵⁵ Tamtéž

*uchovat se aspoň jako jakás takás elita; proto sní o režimu, který by jí pomohl na nohy mocensky.*⁵⁶ Čapek tomuto postoji „rozvrácené buržoazie“ rozuměl (ačkoliv ho neuznával), ale nemohl pochopit, proč po režimu tvrdé ruky volají také někteří mladí. Považoval to za ztrátu jejich sebedůvěry a uznání životní porážky, také za „příznak nemohoucnosti“ a „kapitulaci intelektu“. Čapek si však nebyl jistý, zdali po tom volají, jelikož chtějí oni vládnout pevnou rukou, nebo se má takto vládnout nad nimi. Zdali jsou vlastně „tyránci“ nebo otroci. Ať tak či onak, Čapek považoval za velice znepokojivé, že takové nálady ve společnosti vůbec panují, jelikož byly vždy neslučitelné s jeho pojetím demokracie jako programu. Demokracie jako program má být dle něj totiž založena na optimismu, lásce, srdečnosti, důvěře, životní schopnosti a čilosti. Má být tedy zcela odvrácenou stranou pesimismu a nadávčství. Má být důvěrou, že i pokud je něco špatně, lze to zlepšit. V demokracii se dle Čapka může kritizovat, ale je potřeba se po takové kritice zapojit do zlepšování stavu té oné kritizované věci, a nikoliv shazovat jen vinu na stát a nedělat nic.⁵⁷

Ve spojitosti s tím, jak Čapek akcentoval důležitou úlohu občana jako individuality v demokracii, souvisel i jeho apel na to, že je zapotřebí být aktivní, ať už člověk bydlí a pracuje kdekoliv. Čapek volal po jakési decentralizaci, politika se dle něj nedělá přeci jen v Praze. Tak totiž viděl tehdejší společnost, která si podle jeho názoru stěžovala na „malé poměry“ a žít mimo Prahu se často lidem jevilo jako jakési „vyhnanství“. Komunální politika pak proto skomírala. „*Nyní, když si vládneme ve státě, si poněkud méně vládneme v obcích a krajích.*“⁵⁸ Do problematiky regionalismu však Čapek nezahrnuje pouze komunální politiku jako takovou, kraje a obce měly dle něj pečovat i hospodářství, o kulturu a společenské dění. Argumentaci malých poměrů chápal jen jako stěžování si pánů z provinciálních měst, kterým odchází klientela, a oni nejsou s to se s tím vyrovnat a nějakým aktivním způsobem se podílet na zlepšení tohoto stavu. Kraje a obce mají dle Čapka těžit ze svého folklóru, ze své unikátnosti a potřebují politiky, kteří regiony podpoří a zpropagují.⁵⁹

Demokracie, jak ji dnes známe, se povětšinou pojí se zvyšující se hospodářskou úrovní země, avšak to, co je dle Čapka neméně důležité a nemělo by se tedy opomíjet v rozvoji, je především dimenze kulturní a sociální. Karel Čapek vnímal fakt zvyšování se blahobytu, tedy hospodářské úrovně v demokracii jen jako jednu část formování úspěšného demokracie.

⁵⁶ Čapek a Klíma 2003: 129

⁵⁷ Tamtéž: 129, 131

⁵⁸ Tamtéž: 49

⁵⁹ Tamtéž: 50-51

Zároveň však přehnané hromadění kapitálu z mnoha stran kritizoval. Všiml si stále se zvětšujícího se počtu zámožných lidí a majetků, zvyšující se životní úrovně lidí obecně, avšak neviděl pokrok v kulturní oblasti, ba dokonce vnímal opak. Stěží se udržovaly některé kulturní instituce jako divadla, koncerty atd., které i za zhoršených demokratických podmínek režimu původní monarchie „kvetly“. S rychle se zvyšující úrovní blahobytu také dle Čapka nekorespondoval pozoruhodně malý příbytek dobrovolných dotací na humanitní účely. Kritizoval tedy to, že nově nabytý majetek nekonal dobře svou veřejnou službu, a tudíž se z hlediska společenského jedná o málo či špatně využitě prostředky.⁶⁰

Nedostatečný vliv hromadění kapitálu a zvyšující se životní úrovně na kulturní sféru jsme si uvedli v minulém odstavci. Nyní tedy k sociální dimenzi Čapkova pojetí demokracie. Kritizoval zejména množství bank, které v československé demokracii vyrostly jako houby po dešti. Takové banky a pojišťovny dle něj hromadí ohromné množství peněz pouze za účelem vydělání další spousty peněz. Kritizoval toto příliš odosobněné kapitálové pojetí peněz. Pro Čapka měly peníze zejména mravní hodnotu. Dle něj by měly být využity na výstavbu nových nemocnic, na nové domy, na dětská hřiště, na infrastrukturu atd.⁶¹

Svůj vztah k odosobněné velkokapitálové a korporátní demokracii vyjádřil v článku *Amerikanismus* (29. 4. 1926 v *Přítomnosti*), kde však vyloženě nekritizuje hromadění kapitálu, ale kritizuje typ demokracie, který si pro evropskou zemi nedokáže představit. Spojené státy jsou chápány jako jeden z vrcholných demokratických systémů, avšak Čapek na základě dlouhé evropské historie a kontinuity jistého kulturního evropského ducha nechce pouze prostou aplikaci amerického pojetí demokracie do evropského prostoru. Čapkovi se jako problematické atributy americké demokracie zdají rychlost, kvantita a úspěch. Rychlost a kvantita výroby dle něj zcela odnímá jakoukoliv větší osobní participaci na vyrábění produktu. Čapek však nemluví jen o materiálních výrobcích, ale zejména o hlubokých filozofických myšlenkách, velkých hudebních a literárních dílech a kulturních hodnotách, které se nedají vytvořit ve schématu kvantita-rychlost. Z hlediska výše zmíněného „úspěchu“ Čapek kritizuje, že se v USA právě ten chápe jako jediný cíl a smysl života, a bál se demoralizování Evropy americkým pojetím úspěchu. V evropské tradici Čapek totiž viděl něco mnohem cennějšího než prostou touhu každého člověka po osobním profesním a

⁶⁰ Čapek 1991a: 254

⁶¹ Čapek 1988: 439-441

materiálním úspěchu. Evropa dle něj měla a má spoustu lidí, kteří byli ochotni obětovat svůj takzvaný osobní úspěch ve prospěch velkých myšlenek a činů.⁶²

Často zmiňovaná věc právě ve spojitosti s demokracií je svoboda slova. Jak je to se svobodou slova v Čapkově pojetí demokracie? Vyjádřil se k ní zejména v souvislosti s přijetím Zákona na ochranu republiky v roce 1923. Tento zákon byl ve své době pojímán většinou veřejnosti jako zákon „náhubkový“, který mimo jiné korigoval svobodu slova, jelikož určoval tresty například za hrubou neslušnost, urážku presidenta republiky či šíření nepravdivých zpráv. Čapek se osobně stavil pro úplnou svobodu slova a tisku, nicméně ze svých zkušeností takový zákon chápal jako nutnost. Svoboda slova totiž umožňovala dle něj i prostor pro „svobodu žvanění a drzosti“. Cenil si velkých statečných myšlenek ve veřejných projevech a v tisku, kterým dávala právě svoboda projevu volný prostor, ale děsil se volné a surové hlouposti, která si v oné svobodě také našla své místo k působení. Znepokojovaly ho některé politické polopravdy omezených zdivočelých fanatiků, a tudíž byl zastáncem Zákona na ochranu republiky, ačkoliv platil plošně pro všechny. „*Jsou huby, které nemohou běhat bez náhubku; kde je vzteklina, musí být kontumace. Náhubky se nevynalezly kvůli lvům, nýbrž proti něčemu jinému; dává-li je náhubkový zákon také lvům, je to sice trapné, ale nutno uvážít, je-li toho času dosti důvodů na kontumaci.*“⁶³ Zmíněnou „trapnost“ zákona Čapek nevyvozoval z toho, pro koho všeho platil, ale z toho, kvůli komu vlastně vznikl, a to tedy kvůli „lhoucím“ a omezeným fanatikům. Kvůli těm, kteří se nakonec nejvíce proti zákonu bouří. Ty Čapek považoval za skutečné „otce“ zákona, protože porušovali svobodu slova svou hloupostí a bezohledností, a takové jednání tudíž vyústilo k omezení svobody slova legislativně.⁶⁴

Pokud zůstaneme v rovině ústních a písemných projevů, ačkoliv trochu v jiné podobě, rád bych zde uvedl Čapkův postoj k propagandě a její úloze v (ne)demokracii. Propagandu, která bývá nejčastěji spojována s nedemokratickými režimy, považoval Čapek za jednu z největších „ohavností tohoto věku“, jelikož se připojuje k hmotnému násilí. Násilí dle něj zbavuje lidi svobodné vůle a propaganda pak svobodného úsudku. Ačkoliv považoval propagandu za vymoženost diktatur, a tudíž prvek, který v demokracii nemá své místo, připouští použití propagandy jako nástroje proti štvavé propagandě cizí. Měl za to, že prostřednictvím rozhlasu a novin (dnes by nejspíše zvolil primárně internetová média) by se

⁶² Čapek 1991a: 45-50

⁶³ Čapek 1988: 282

⁶⁴ Tamtéž: 281-283

měla vysílat pravda, faktický stav věcí, tudíž by se jednalo o jakýsi boj proti lžím a polopravdám. Chtěl tímto nástrojem mířit zejména na občany (často na ty za hranicemi), kteří podléhají vlivu lživé, štvavé propagandy a podnítit je tak – dnes bychom řekli – ke kritickému myšlení. Pokud někdo v boji proti demokracii používá propagandu, považuje Čapek za nutné bojovat stejnými zbraněmi, avšak v pravdivé a ušlechtilé formě, a nikoliv ve lživé a štvavé. Je potřeba si uvědomit, že Čapek s touto ideou přišel ještě dávno před vznikem Ministerstva propagandy v Československu.⁶⁵

Další faktor, který je dle Čapka spjat s úspěšně se rozvíjející demokracií, je konkurenceschopnost. Zejména pak ta v mezinárodním měřítku. Předpokladem pro úspěšnou konkurenceschopnost je u Čapka opět člověk (občan onoho demokratického státu), jeho vlastní úsilí a kvalita práce. Tento fenomén byl popsán již výše (viz Dvojí pojetí politiky), avšak zde není chápán „jen“ jako politický úkon, ale právě jako základ pro hospodářskou konkurenceschopnost a trvale udržitelný rozvoj svobodného demokratického státu. Čapek to opět vztahoval zejména na tehdejší Československo: „*Chceme-li se ve světě udržet jako národ, jako stát a jako svobodná demokracie, musíme stejně dobře, ne-li lépe pracovat a vyrábět jako ti nejlepší na světě.*“⁶⁶ Československo bylo dle něj ještě specifické svou polohou v centru Evropy, což takové zemi nedává prostor se rozšiřovat územně a také ne příliš populačně, a tudíž jí náleží cesta k růstu kvalitativnímu. Nebyl by to však Čapek, aby opět nemyslel v mnohem větší šíři. Konkurenceschopnost tedy vztahoval i na jiné oblasti než na hospodářství, a to na duchovní hodnoty, organizovanost či sociální řád.⁶⁷

Tak tedy, dobrá životní úroveň, konkurenceschopnost, svoboda slova, kultura a sociální dimenze jsou fenomény, které dle Čapka neodmyslitelně k demokracii patří. Je tu však ještě jeden prvek, který nejen Čapek považuje za velice důležitý pro demokracii, a tím je justice. Respektive důvěra v ní. Čapek se domnívá, že není větší msty vůči státu a společnosti než otřesená důvěra v právo a spravedlnost. Dle něj je potřeba, aby se soudy a poroty řídily zejména právními a morálními principy, a nikoliv politickou či třídní motivací. V opačném případě pak justice otřásá důvěrou lidu v právo a spravedlnost. Společnost se pak dle něj neobrací se svou zlobou na porotu či soudce a na jejich individuální selhání, ale viní z toho stát a selhání demokratických principů. Výsledkem je pak volání po zrušení takových soudů a porot. Čapek však podotýká, že pokud se opravdu děje tak, že např. poroty byly stranicky

⁶⁵ Čapek 2005: 33-37

⁶⁶ Čapek a Klíma 2003: 65

⁶⁷ Čapek 1991b: 255

motivované, a tudíž verdikt, který padl v nějakém případě, padl na základě politické motivace, není na místě zrušení porot jakožto nástroje demokracie, ale je potřeba začít regulovat takový „zlořečný“ a omezený duch stranictví. Čapek nepovažoval za racionální cestu „*navrhovat zrušení těch nebo oněch vymožeností demokracie, a přitom mlčky trpět, aby lid, nositel demokracie, byl soustavně kažen a zhoršován.*“⁶⁸ Pokud se však nejedná o stranickou motivaci ale jen o lhostejnost či hloupost takových jedinců v porotách, je dle něj potřeba zavést různá testování na morální a logické usuzování takových porotců, a to pro jejich případnou selekci. Poroty jsou dle Čapka důležitou součástí demokracie, jelikož mimo jiné existují z toho důvodu, aby „*laické občanstvo mělo důvěru ve vykonávání zákonů.*“⁶⁹ Pokud tedy taková porota otřásá důvěrou lidu v právo a spravedlnost, není to kvůli lhostejnosti důvěry, ale kvůli špatné organizaci porotních soudů.⁷⁰

2.1.1. Čapková idea evropského demokratického nadstátu

Výše uvedené fenomény demokracie Čapek vztahoval zejména na demokracii ve formě státu, země, či jedné (například národní) společnosti na nějakém konkrétním, relativně malém území. Čapek se však ve svých myšlenkách nakonec neomezil jen na takto úzké pojetí a v jistých textech dokonce předestíral koncepci možného evropského společenství. Jak nadčasové, řekli bychom. Nadnárodní celek Evropy bylo něco, co Čapek považoval za velice pozitivní a pro Evropu historicky zcela přirozené. Vyjadřoval se tak zejména ve svém cestopise *Obrázky z Holandska*, kde srovnával kulturní a politickou oblast jednotlivých evropských zemí a nacházel v nich často mnoho společného, zejména pak u těch zemí, které kdysi právě jeden větší celek představovaly. Ačkoliv se k habsburským panovníkům vyjadřoval ne příliš pozitivně, ideu jakési Panevropy, tedy evropského nadstátu, považoval za jednu z nejlepších koncepcí, se kterou původní monarchie přišla. V Čapkově pojetí sjednoceného evropského nadstátu mělo jít o společné sdílení kulturních a sociálních hodnot, kooperaci hospodářskou i politickou, zkrátka o sdílení všeho, co by vedlo k tomu, aby se státy v Evropě co nejvíce sblížovaly. Čapek u velkého evropského impéria viděl důležitou roli Československa, k jehož národní identitě dle něj patří i „*vůle a schopnost vejít v rozsáhlejší, mezinárodní řád politický.*“⁷¹ Cesta k československému začlenění do takového nadnárodní

⁶⁸ Čapek a Klíma 2003: 121

⁶⁹ Tamtéž: 122

⁷⁰ Čapek 1991a: 157-159

⁷¹ Čapek 1960: 375

evropského konceptu má spočívat v českém politickém evropanství, které je dle něj v našem národě historicky zakořeněno. Vzhledem k naší dlouholeté tradici být součástí většího celku se Čapek domníval, že bychom takový celek byli schopni i vést. Dokonce v tom viděl i část poslání Československa.⁷²

2.2. Proti krajně levicovému a krajně pravicovému pojetí politiky aneb Čapkovo odmítnutí nedemokratických forem vlády

V této subkapitole bych chtěl konkrétněji vykreslit Čapkův vztah k pojetí politiky, které bychom shledali jako nedemokratické. Tedy pojetí, jak jej hlásaly či vyloženě prováděly politické subjekty, jež stojí na samých okrajích politického spektra.

2.2.1. Karel Čapek a komunismus

Ačkoliv se Karel Čapek přikláněl svým politickým přesvědčením spíše na levou stranu politického spektra, vyslovoval často myšlenku, že má velký odpor k jakémukoliv krajnímu pojetí politiky, a to i ke krajní levici, kterou reprezentovali komunisté. Nejlépe lze jeho názor na věc pochopit z ankety, která byla uveřejněna v Přítomnosti na přelomu let 1924/1925. Ta byla nazvána „Proč nejsem komunistou?“. Na tuto otázku pak odpovídali po dobu několika týdnů svými texty známí nekomunističtí spisovatelé a umělci. Mimo Karla Čapka zde byl text i jeho bratra Josefa spolu s texty dalších slavných osobností kulturní sféry. Vedle bratří Čapků zde dále figurovala jména jako Jan Herben, František Langer, Josef Kopta, František Langer či Ferdinand Peroutka a další.

Nebýt komunistou považoval Čapek za jisté krédo. Kdyby jím byl, jak říkal, bylo by pro něj vše jednodušší, jenomže některé věci tak jednoduše vyřešit po vzoru komunistických vizí dle Čapka prostě nešlo. Karel Čapek sice nahlížel na společnost humanistickým a sociálně solidárním smýšlením, ale východiska z některých problémů v komunismu nespatořoval. Jedním z těchto problémů byla například chudoba. Problém chudoby Čapek nespojoval s žádnou politickou stranou, je to neštěstí, které však nelze obecně lidsky přehlížet. Zároveň nestačí pouze soucítit, chudým je třeba pomoci, pomoci jim ihned. Nejen, že to dle Čapka nedovede buržoazie, nebo je jí to lhostejné, ale způsobem Čapkovi cizím se k tomu staví i komunismus, který pouze obviňuje společenský řád a pomoc slibuje až někdy v budoucnu,

⁷² Pfaff 1994: 128-129

poté co vypukne revoluce. Odpovědnost za bídu neseme jako lidé všichni. Neštěstí, jakým bída je, není problém sociální, ale morální.⁷³

Čapek napadá myšlenky komunismu ve spojitosti s chudobou i dále. Chudí dle něj nejsou instituce nebo třída, stojí zcela mimo celé třídní uspořádání. Jejich cílem není vládnout, ale jíst. Vzhledem k chudobě či bídě je lhostejné, kdo je u moci, záleží jen, jak se jako lidé k tomuto problému stavíme. Komunistickou doktrínu třídní vlády shledává tedy Čapek chladnou vzhledem k bezprostřední pomoci chudým. Komunistická morálka dle něj není morálkou pomoci. Komunismu jde podle Čapka jen o odstranění společenského řádu a nikoliv bídy jako takové. Z perspektivy komunistů lze tedy o pomoci možná jednat někdy v budoucnu, avšak podmíněčně, tehdy až komunismus bude vládnout. Heslem komunistů tedy není primárně pomoc, ale moc.⁷⁴

Čapek dále polemizuje s myšlenkami komunismu v tom, že chudé lidi nelze brát jako masu. Tisíce chudých nepomůže společně ani jedinému chudákovi. V případě komunismu a vlády mas lidí proletariátu Čapek dodává, že je přeci už z principu nemyslitelné, aby kdy vládla jakákoliv masa. Že je vždy zapotřebí, aby zde byl někdo či něco, kdo přinejmenším reprezentuje názory těchto mas. A tak se stávají tyto masy pouhým politickým materiálem potřebným k dosažení určitých cílů. Čapek předkládá, za jakých okolností by byl pro něj komunismus přijatelný. Bylo by to tehdy, kdyby byl k lidem upřímný a nejen živil chudého (často utopickými) sliby. Je lepší alespoň něco málo mít, než jen o skvělých poměrech slyšet sliby. Spravedlnost není dle Čapka záležitost příštího řádu, je potřeba ji zajišťovat již dnes. Čapek věří alespoň v malé dobro v každém člověku, a na tom je potřeba – co se pomoci chudým týče – stavět.⁷⁵

Dalším velmi negativním rysem komunistického přesvědčení byla dle Čapka uměle vytvořená nenávist tzv. proletářů a celková pochmurnost komunistického smýšlení. Čapek neviděl přirozenou nenávist dělníků či praden ke svým nadřízeným či k systému. Naopak, byli to dle něj často lidé veselí a nahlíželi na svět s určitou dávkou optimismu. Zde však přichází komunismus, aby takovou nenávist a pochmurnost v těchto lidech záměrně vyvolával. Primitivní radost ze života, která je často to jediné málo, co těmto lidem zůstává, jim právě komunismus odnímá. Pochmurnost vyplývala i z toho, že komunismus nepředpokládal dle Čapka existenci nějaké střední cesty. Dělníci byli ti dobří, buržoazie ta

⁷³ Hořec 1990: 5-6,13

⁷⁴ Čapek a Klíma 2003: 205

⁷⁵ Tamtéž: 205-207

zlá. Někteří naivní a nezkušení jedinci (často právě chudí) pak měli na základě tohoto názoru zkreslené vnímání světa a nebyli s to vidět jakoukoliv jinou cestu z toho, než volit komunismus. Čapek však nevidí potřebu volit jakoukoliv cestu z něčeho, co je pouhou fikcí. Fiktivní konflikt tříd, který předkládá v tomto případě komunismus. Ačkoliv Čapek uznává, že na světě je sice mnoho špatného, revolucí se takové poměry nezlepší. Komunistické pojetí společnosti považoval za patologický negativismus, ve kterém převažuje nenávist, neznalost či zásadní nedůvěra.⁷⁶ Čapek věřil v to dobré, co má v sobě každý člověk. *„Je daleko více omezenosti než skutečné špatnosti ve světě; ale je tu přece jen víc sympatie a důvěry, přívětivosti a dobré vůle, než aby bylo možno lámat hůl nad světem lidí...ano, patřím k idiotům, kteří mají člověka rádi, protože je člověk.“*⁷⁷ Na základě této teze dále pokračuje ve svém optimismu z tehdejšího demokratického uspořádání společnosti a zmiňuje, že není třeba nenávisti, jakou hlásí komunismus, ale dobré vůle, ochoty, konsenzu, spolupráce či lepšího morálního klimatu. Vlastně vykresluje ideální podmínky, které již byly zmíněny výše. Čapkovi je blízké demokratické uspořádání i kvůli tomu, že jsou v takové společnosti zastoupeny všechny sociální vrstvy. Nejedná se tedy jen o chudé a bohaté, nýbrž i o střední třídu. Ta je dle Čapka totiž nejdůležitější kvůli tomu, že udržuje a zachraňuje největší část lidských hodnot. Silně individualizovaná demokratická společnost tehdejší doby měla své kulturní hodnoty. Čapek se bál toho, co hlásal komunismus. Že zcela odstraní původní kulturu, kterou nazýval buržoazní jen z principu, že se o ni zasloužil někdo jiný než proletariát.⁷⁸

Čapek tedy hovoří o tom, že chápe sice ideály komunismu, ale nechápe metodu k jejich dosažení. Metodu umělého vytváření nenávisti proletariátu vůči buržoazii, „buržoazní“ kultuře a vědě, metodu neshody s čímkoliv nekomunistickým, a tudíž ve výsledku metodu zcela se izolovat od zbytku lidského světa. Taková metoda je dle něj *„široce založený pokus o mezinárodní nedorozumění; je to pokus roztržít lidský svět na kusy, které k sobě nepatří a nemají si co říci. Co je dobré na jedné straně, nemůže a nesmí být dobré na druhé straně; jako by nebyli tady i tam lidé fyziologicky a morálně titíž.“*⁷⁹

⁷⁶ Čapek a Klíma 2003: 209-210

⁷⁷ Hořec 1990: 11

⁷⁸ Čapek a Klíma 2003: 211

⁷⁹ Hořec 1990: 15

2.2.2. Čapkovo mínění o fašismu, nacismu a fašizujících tendencích v československé společnosti

Každá mince má dvě strany, tedy pokud existuje krajně levicové pojetí politiky, které se nazývá komunismus, je tady něco i na druhém konci názorového spektra. Ne však, že bychom hledali analogicky proti „zlému“ krajně levicovému komunismu jeho „dobrou“ protistranu na samém konci spektra vpravo. Čapek měl již v tehdejší době pochyby o tom, co se skrývá na obou jeho koncích. Obával se jakékoliv krajního či extrémistického uchopení politické moci. Je třeba si uvědomit, že v době, kdy se nad těmito záležitostmi Čapek zamýšlí, svět ještě plně nepoznal, čeho je taková jejich reálná politika schopna. Karel Čapek měl velké obavy z fašizujících tendencí napříč tehdejší evropskou společností. Většina z nás zná jeho literární alegorii o hrozbě nacistického Německa zvanou Válka s mloky. Interpretaci jeho beletristických děl se zde však nevěnuji, a proto se opět podívám na tuto tematiku do publicistické části jeho díla.

Nejprve tedy k italskému fašismu, kterému se Čapek ve svých článcích věnoval nejméně. Na Mussoliniho⁸⁰ režim a společenské nálady v Itálii nejlépe reagoval Čapek prostřednictvím lidových novin v článku Tyrannis ze 14. listopadu roku 1926. Zde Mussoliniho pojímá jako samovládce, tyрана a despota. I přes ovace italské společnosti na Mussoliniho osobnost Čapek věří v to, že „*sympatie světa není s tyrany; svědomí světa vždy stálo na straně těch, kdo zastávali svobodu lidí proti tyranii a násilí.*“⁸¹ Čapek má jisté porozumění pro to, že Italové chápou Mussoliniho jako nejschopnějšího muže v Římě, odsuzuje však praktiky, které tohoto člověka u moci udržují, tedy umlčování opozice a svobodného tisku, ubíjení odpůrců, pozbývání občanských práv atd. Měl za to, že veškeré násilí, ať je třeba interní záležitostí nějakého státu, ohrožuje svobodu všech lidí. Dle Čapka se každá despotie (tyranida) projevuje v zacházení s lidmi jako s pakáží, jelikož síle je dovoleno vše. A nelze zde hovořit o kázni, jelikož lidé zbavení práv jsou jednoduše otroci. Čapek však opět zůstával pozitivní, domnívá se, že tyranida nikdy nevychovává, ale jen produkuje zuřivý odpor vůči ní. Důležité je neomlouvat či bagatelizovat násilí. To Čapek považoval za záležitost nejen rozumu, nýbrž lidské slušnosti.⁸²

⁸⁰ Benito Amilcare Andrea Mussolini byl italský premiér, politik a diktátor, spoluvůdce a průkopník fašismu.

⁸¹ Čapek 1991a: 90

⁸² Tamtéž: 91-92

K některým konkrétním činům Mussoliniho vlády se Čapek vyjádřil v pozdějších letech. Například v článku z roku 1934 – Výstřely v Marseille – odsoudil italský podíl v atentátu na jugoslávského krále Alexandra a francouzského ministra zahraničí Barthoua jako „*politickou zběsilost a politiku krve a bouchaček*.“⁸³ Dále pak v článku Rozhovor se sochou (uveřejněný 24. 1. 1937 v Lidových novinách) reaguje na Mussoliniho výrok o „dohospodaření demokracií“, o tom, že jsou pouze „ohniskem korupce, nosiči bacilů a pomocníci bolševictví“. Dle Čapka se tedy Mussolini buď dopustil „politické nehoráznosti“ v urážení světových demokracií, nebo se vyjadřoval k demokratickým tendencím ve své zemi, a v tom případě se Čapek ve jménu „evropského ducha“ zastává italských demokratů a italských demokratických činů. Dle něj má „*Evropa právo ujmout se této italské demokracie; snad přece jen byla světu něčím víc než ohniskem korupce a nosičem bacilů*.“⁸⁴

Největší odpor Čapka se však obracel zejména k německému nacismu, ke kterému se vyjadřoval často a vcelku soustavně již od dob, kdy u nás ještě Hitlera nikdo nebral vážně. Snažil se varovat před nacistickou „nostalgií po vojenské slávě“ a po nástupu Hitlera k moci jej odmítl považovat za státníka. Führerův projev pak označil za „skřeky“, „seškrcené chraptění“, „tygří zařvání“ a „hotovu produkci“. To hlavní, co dle Čapka vedlo k vítězství nacistů v Německu, bylo hromadné selhání inteligence, kterou považoval za jednu z nejdůležitějších sil. Každý jednotlivec, a zejména pak intelektuál, je dle něj morálně zodpovědný, a společenská zodpovědnost je složená z každé individuální morální zodpovědnosti. Nacismus pak na základě této teze chápal jako německou duchovní tragédii. Kdyby se jednalo jen o projevy rozvášněných davů, bylo by to dle Čapka hrůza, ale když to provozuje se vším zapálením inteligence, je to hanba.⁸⁵ O roli intelektuálů v nacismu se vyjádřil Čapek přesně těmito slovy: „*Asistujeme jednomu z největších kulturních debaklů v dějinách světa; jeden celý národ, jedna celá říše přistoupila duchovně na víru v živočišnost, v rasu a podobné nesmysly; prosím, celý národ i s univerzitními profesory, faráři, literáty, lékaři a právníky. Myslíte, že by se mohla taková animální doktrína hlásat, kdyby každý vzdělanec v oné vysoce vzdělané říši pokrčil rameny a suše řekl, že takové primitivní voloviny nedělá s sebou? Tady se nestalo nic menšího než nesmírná zrada vzdělanců...*“⁸⁶

⁸³ Pfaff 1994: 66

⁸⁴ Čapek 1991b: 414

⁸⁵ Pfaff 1994: 61

⁸⁶ Čapek a Klíma 2003: 166

Čapek také intenzivně podporoval německou protinacistickou emigraci v Československu, zejména tu kulturní, která mu byla logicky nejbližší. Velký podíl na Čapkově protifašistickém a protinacistickém smýšlení měl například spisovatel Heinrich Mann, bratr spisovatele Thomase Manna, držitele Nobelovy ceny za literaturu. Dva roky poté, co v roce 1936 bylo uděleno československé státní občanství bratrům Mannům, se Čapek snažil pomoci získat občanství i pro další německé spisovatele.⁸⁷ K tomu už však právně nedošlo z důvodu obav československé vlády z jakékoliv další provokace Hitlera.⁸⁸

Opět, jako v případě italského fašismu, se Čapek často vyjadřoval přímo ke konkrétním činům nacistů prostřednictvím publicistiky. Reakce na ně zaujmají značnou část v Čapkově žurnalistické díle, proto uvedu jen pár příkladů za všechny. V roce 1933 v článku Memento tvrdě odsoudil masové pálení knih na Opernplatzu v Berlíně, o rok později zase v článku Jejich zásluhy odsoudil potlačení dělnického povstání v Rakousku jako „obyčejný masakr“. V témže roce pak věnoval větší prostor svým reakcím v novinách na tzv. noc dlouhých nožů⁸⁹, kdy tento čin Adolfa Hitlera označil za ostudný pro celou Evropu. Hitler dle Čapka změnil politiku v gangsterství, ve kterém odnímá lidem důvěru v rozum a právo.⁹⁰

Mimo italský fašismus a německý nacismus však Čapek věnoval velkou pozornost i španělské občanské válce⁹¹. Jeho žena Olga Scheinpflugová vzpomíná na Čapkovu reakci ve spojitosti s pučem generála Francisca Franca⁹² a nastupujícím fašismem ve Španělsku. Čapek tyto skutečnosti označil za „konec míru a zdravého rozumu“ a „začátek běsnění a bezduché zkázy“.⁹³ Krátce poté, co občanská válka vypukla, ve verších ironizoval sympatie československých agrárníků k Francovi v článku Nač se dívat na cizinu... (uveřejněný 14. 8. 1936 v Lidových novinách), ve kterém se pozastavoval nad tím, jak agrárníci věří ve

⁸⁷ Jednalo se o německé židovské spisovatele Lion Feuchtwangera a Arnolda Zweiga.

⁸⁸ Pfaff 1994: 62

⁸⁹ Noc dlouhých nožů představovala likvidaci velitelského sboru SA společně s jeho velitelem Ernstem Röhmem na příkaz Adolfa Hitlera. Tato jednorázová akce proběhla v noci z 29. na 30. června 1934. Hitler se bál potenciální konkurence, kterou by SA mohla představovat pro jeho představu o Říši. Nutnost čistky Hitler odůvodnil homosexualitou uvnitř SA. Čapek nejprve uvěřil jako mnoho jiných v tuto verzi a vyjádřil se k ní v článku „Odkud to v nich je?“ uveřejněném 9. 7. 1934 v Lidových novinách.

⁹⁰ Pfaff: 58-60

⁹¹ Španělská občanská válka probíhala mezi lety 1936-1939

⁹² Generál Francisco Franco – známý jako „El Caudillo“ (Vůdce) – byl autoritativním politikem (někdy označován za diktátora) a španělským nejvyšším politickým představitelem od roku 1939 do roku 1975.

⁹³ Scheinpflugová 1969: 319

španělské rebely, přičemž kdyby šlo o československou vnitrostátní záležitost, takové rebelské „bourání“ vlády by dle Čapka určitě odsoudili. O dva týdny později se pak vyjádřil (opět ve verších) přímo ke španělskému fašistickému teroru vůči tamějším republikánům v článku Šly panenky silnicí... (uveřejněný 29. 8. 1936 v Lidových novinách). Další Čapkova reakce na dění ve Španělsku následovala až o dva měsíce později (ačkoliv zde explicitně o Španělsku nehovořil, v kontextu doby bylo jasné, k čemu se vyjadřuje), a to v příspěvku zvaném Nejnaléhavější úkol těchto dnů, uveřejněném 27. 10. 1936 v pražském německém listu Prager Mittag. Zde apeloval na záchranu světa a lidstva před barbarstvím, tedy před válkou a s ní spojenou sociální reakcí a násilím, před fanatismem, závistí, demagogií a také před hesly a frázemi, před snahou poroučet jiným či před vzdáním se vlastní svobody a odpovědnosti.⁹⁴

Po devíti měsících trvání španělské občanské války Čapek opět veršovanou formou reaguje – a to v Pražském rozhlásku (uveřejněný 24. 4. 1937 v Lidových novinách) – tentokrát v souvislosti s britskou bloádou španělských republikánů kontrastující s trpěnou ozbrojenou podporou vojsk generála Franca. Pfaff⁹⁵ uvádí, že je však z Čapkova textu nejasné, zdali měl na mysli německo-italskou intervenci či dodávky Francovi ze strany demokratických velmocí. Pro představu uvádím přepis původního Čapkova textu:

<i>„Kdo Evropu by ještě haněl, že ve věci míru v nitru Španěl nedává plné podpory? Vždyť celá britská lodní síla do země války nevpustila lod' naloženou brambory. Brambor, ten přece může škodit, bramborem možno z praku hodit, brambor je skoro munice;</i>	<i>a místo aby jej jen snědli, jimi by možná válku vedli vojáci vládní milice. Jen nechám hladem vymřít Basky, tím nejlépe a bez otázky se neutralitě vyhová. To platí však jen pro země,ky, zatímco letí bombardáky na pomoc panu Francovi“⁹⁶</i>
--	---

V listopadu téhož roku přišla další Čapkova reakce, tentokrát v článku Lérída (uveřejněný 5. 11. 1937 v Lidových novinách). Reagoval v něm na letecký útok na školu v katalánské Leridě, kde zahynulo padesát čtyři dětí. Čapek zcela odsoudil tento zločin a

⁹⁴ Pfaff 1994: 65

⁹⁵ Tamtéž: 64

⁹⁶ Čapek 1991b: 430

označil jej za jeden z největších a nejbarbarštějších té doby. Odpovědnost přisoudil těm „výše“, těm, jež tuto ohavnost nařídili, kdo vedou a kdo financují taková zvěrstva.⁹⁷ Nebyl to však „jen“ tento zločin, který Čapek odsoudil ve spojitosti se španělskou občanskou válkou. Již dříve v článku Copak je to za vojáka? (uveřejněný v Přítomnosti 13. 1. 1937) odsoudil to, jak si počínají někteří generálové, kteří vyvolávají vzpoury, provozují puče, prodávají svou vlast a v rádobý vlasteneckém duchu posílají proti svým spoluobčanům Berbery a cizí „kumpanie“.⁹⁸

Od začátku španělské občanské války uběhl rok a půl a Čapek opět reaguje. Tentokrát mluví o fašistickém bombardování civilního obyvatelstva v článku Pupy nad světem (uveřejněný 13. 2. 1938 v Lidových novinách). Čapek se nevyjádřil explicitně, na který čin konkrétně reaguje, mluvil však o „sprostém vraždění“, „mravním amoku“, „hromadné bestialitě“ a o „ničemném a nelidském“ jednání, přičemž se obracel svými slovy na demokratickou Evropu, proč mlčí a nereaguje na zvěrstva frankistů. Dle něj pak na ni padá spoluvina.⁹⁹ Pfaff se domnívá, že text je reakcí na letecký útok baskického města Guernica.¹⁰⁰

Podle svědectví Olgy Scheinpflugové jen s hrůzou a hořkostí Čapek sledoval, co se děje ve Španělsku, to jaké tam probíhají zkušební manévry velmocí. Stále doufal, že se k tomu postaví například Anglie a uvědomí si včas, „že lupiči světa s revolvery v rukou se nedají zahnat od jejího prahu tenisovou raketou.“¹⁰¹

Dávno předtím, než se ve velkých zahraničních zemích Itálie, Německa a Španělska začal ozývat onen fašismus, potažmo nacismus, Čapek kritizoval fašizující tendence ve své vlastní zemi. Činil tak od poloviny dvacátých let v reakci na nařčení ze strany Gajdovy Národní obce fašistické v červnu 1926, že česká literatura pozbyla vlastenectví a zesměšňuje nacionalismus. Čapek na adresu NOF mluvil o „štvání a klevetění, mlácení hubou, o špinavé neúctě a nestydaté demagogii“¹⁰², přičemž ještě dodal, že neslyšel nic hloupějšího a horšího než to, co prohlašuje „zfašizovaná buržoazie“. Nedlouho poté (25. 7. 1926) uveřejnily Lidové noviny jeho článek O tom nacionalismu, v němž Čapek nacionální demagogii obvinil z podvracení demokratických základů a rozvracení státu. Vyjádřil se i tak, že je proti

⁹⁷ Čapek 1991b: 448-449

⁹⁸ Čapek 1986: 754

⁹⁹ Čapek 1991b: 465-467

¹⁰⁰ Pfaff 1994: 65

¹⁰¹ Scheinpflugová 1969: 328-329

¹⁰² Čapek 1986: 42

nacionalismu právě z důvodů nacionálních. Měl za to, že ve jménu nacionalismu se prohlašují v Československu sprostá tvrzení, nejpustší řeči, hanebné urážky apod., přičemž se tak děje zejména z úst jediného politického tělesa, které si osobuje „národní uvědomění“ pro sebe. Dle Čapka by se tedy mělo pravým odpovědným vlastenectvím a nefalšovaným národním vědomím protestovat proti tomuto falešnému a fašistickému. „...proti uličnictví a hazardu ve jménu národních jistot; proti surovění a nelojalítám ve jménu národní sebeúcty.“^{103, 104}

Pfaff¹⁰⁵ vytýká Čapkovi v jeho textech z dvacátých let absenci nějaké zásadní politické argumentace a „zúžené nacionální hledisko“. Zcela rozdílně se pak jevily Čapkovy projevy z přelomu let 1934/35, kdy jeho velice vášnivé protesty mířily směrem k fašistickým demonstracím, jenž byly namířeny proti levicovým kulturním institucím jako Osvobozené divadlo či Spolek výtvarných umělců Mánes (v článku Povážlivý souhlas, uveřejněném 18. 11. 1934 v Lidových novinách). Kritizoval také souhlasné stanovisko, které zastával tisk vládní pravice, přičemž Čapek varoval, že jestli se může jednoho dne překazit představení v divadle, může se jiného dne například zakázat vycházení „nepohodlných“ novin.¹⁰⁶

V roce 1934 Čapek dále kritizoval české nacionalisty (většina z nich byla z řad pravicově orientovaných pražských studentů), kteří bojovali o univerzitní insignie Univerzity Karlovy v rámci tzv. „insigniád“. Apeloval na ně zejména v tom duchu, že používají nacistická hesla ideově velmi blízké hitlerovskému Německu (hesla jako „Pryč s židy“ či „Pryč s emigranty“). Chtěl, aby nesouhlas československé kulturní společnosti s takovými názory některých mladých „extrémistů“ byl znám jak doma, tak i v zahraničí. Připojil tedy svůj podpis ke „spisovatelskému manifestu“ (vydaný 28. listopadu 1934). Manifest měl být dle něj v tomto směru „důraznou výstrahou“.¹⁰⁷

Měsíc poté se v článku Glajchšaltovat (uveřejněný 6. 1. 1935 v Lidových novinách) opět vyjadřuje k nacionalistickým tendencím v československé společnosti. V článku sice schválně nejmenuje, ale je jasné, že obhajuje Miroslava Rutteho, literárního redaktora Národních listů, který se měl „dopustit zrady“ vůči svému tisku, a tedy straně, která tento tisk „vlastní“. Miroslav Rutte jako člen literární poroty hlasoval ve prospěch básnické sbírky S. K. Neumanna (silně levicově orientovaný autor) a také se ve své referentské rubrice vyjadřoval

¹⁰³ Čapek 1986: 46

¹⁰⁴ Pfaff 1994: 56

¹⁰⁵ Tamtéž

¹⁰⁶ Tamtéž

¹⁰⁷ Tamtéž: 56-57

v pozitivním duchu o padesátých narozeninách spisovatele Petra Kříčky¹⁰⁸. Ve věcech, ve kterých se Rutte vyjádřil k těmto autorům, vidí Čapek záležitost čistě „literárního svědomí“ a „kritického stanoviska“, a nikoliv důvody politické. Tisk – tedy strana – se kterými byl Rutte spojován, mu však dávaly najevo, že byl do literární poroty vybrán, aby reprezentoval stanoviska a ideje strany, a nikoliv své vlastní přesvědčení (pokud bylo jiné). Čapek trefně dodává: „*Budeš velebit literáty partaje, jež si tě vydržuje, a zepsuješ básníky, kteří se hlásí jinam; nejsi tady proto, abys sloužil kultuře, nýbrž partaji. Budeš podomkem politiky; buď budeš glajchšaltován, nebo táhni.*“¹⁰⁹ Čapek upozorňuje, že už to v jistém smyslu vypadá podobně jako v sousedním Německu. S. K. Neumann dle jeho slov není uznaným básníkem v Československu, protože je „socan“, v Německu zase Thomas Mann není označován za dobrého básníka, protože není nacistou, anebo Albert Einstein je zase „vědeckou nulou“, protože je žid apod.¹¹⁰

Čapek se k fašistickým názorům a skupinám v československé společnosti vyjadřoval vcelku soustavně. Za zmínku stojí ještě například důrazné Čapkovo varování před těmito fenomény v souvislosti s parlamentními volbami v květnu 1935, a to v článku Volební advent (uveřejněný 1. 5. 1935 v Lidových novinách).

¹⁰⁸ Kříčka se měl „provinit“ tím, že také spolupodepsal výše zmíněný manifest.

¹⁰⁹ Čapek 1986: 620

¹¹⁰ Tamtéž: 620-621

3 Využití tématu ve výuce Občanské výchovy a Základů společenských věd

Karel Čapek a jeho politické názory, vztahy s politiky, či politická publicistika není tématem, které by se často objevovalo v hodinách Občanské výchovy potažmo Základů společenských věd. Dokonce bych řekl, že se neobjevuje takřka vůbec. Osobnost Karla Čapka, která bývá probírána v hodinách Českého jazyka a literatury je pojímána opět až příliš úzce, a to z hlediska literárního. Zde se jedná zejména o interpretace a analýzy vybraných Čapkových beletristických děl společně s krátkou zmínkou o jeho životě. Co se však politiky či demokracie týče, zmíní se nanejvýš to, že existovalo něco jako Pátečníci, a to většinou ještě bez jakýchkoliv dalších souvislostí, například proč se u Čapka scházeli nejen beletristé a žurnalisté, ale právě i osobnosti z politiky. Faktem je, že v souvislosti s interpretací jeho beletristických děl často narážíme na politickou tematiku, přesto si trávám tvrdit, že literární interpretace nabízí spoustu prostoru pro fantazii a ve výsledku pro možnost zcela rozličného chápání některých myšlenek, tudíž nelze zcela jasně tvrdit, že jsme pochopili Čapkovo politické myšlení. Naopak, při znalosti explicitních Čapkových názorů na témata jako demokracie, politika, humanismus, stranicví či třeba nacismus můžeme teprve lépe interpretovat i jeho samotná beletristická díla, která tato témata bez pochyby obsahují. Dnes se čím dál více volá po jakýchsi mezipředmětových vztazích, po provázanosti učiva mezi předměty, a Karel Čapek je zrovna osobnost či téma, které – jak tato práce dokazuje – není záležitost jen beletrie, tedy předmětu Českého jazyka a literatury, ale má daleko větší přesah, a to jak do společenských věd, jakými jsou politologie, filozofie či ekonomie, tak například do dějepisu. Přeci jenom byl Karel Čapek významnou kulturní osobností meziválečného Československa.

3.1. Využití tématu v rámci učiva pro základní vzdělávání (Výchova k občanství – 2. stupeň ZŠ)

Výchova k občanství je spolu s Dějepisem v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání součástí vzdělávací oblasti „Člověk a společnost“. Tato oblast vzdělávání si klade za cíl vybavit žáka znalostmi a dovednostmi, jenž mu pomohou k aktivnímu zapojení se do života demokratické společnosti. Žák má na základě takového učiva poznat „*dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve*

*vzájemných souvislostech.*¹¹¹ Mimo jiné se tato oblast vzdělávání snaží o utváření pozitivních postojů a posilování vědomí příslušnosti nejen k českému občanství, ale také k evropanství. V neposlední řadě si pak klade za cíl pracovat na prevenci proti rasistickým, xenofobním a extrémistickým názorům a postojům. Jenom krátký úvod do této vzdělávací oblasti, již je Výuka k občanství součástí, nám dokazuje, že pro využití mnou zpracovaného tématu je zde dostatečná relevance. Tudíž se budu v následujících řádcích snažit implementovat tuto tematiku do oblastí učiva (explicitně uvedených v RVP ZV), které jsou pro nás vyhovující.

3.1.1. Člověk ve společnosti

Když se na rámcovou vzdělávací oblast Člověk a společnost podíváme blíže, první ze vzdělávacího obsahu předmětu OV je segment „Člověk ve společnosti“ a mezi první oblast učiva v něm, jenž by byla pro nás relevantní, je „naše obec, region, kraj“. Zde bych ve výuce mimo konkrétních reálií toho či onoho kraje, regionu nebo obce nejprve začal obecnou rovinou, co je to regionalismus a jak jej chápala jedna z našich největších kulturních osobností. Tudíž, posilovat jakýsi lokální patriotismus, vyzdvihnout místní tradice a zmínit významné kulturní instituce. Na žáky zejména mimopražských škol působit preventivně proti Čapkem zmíněným „malým poměrům“, které ve svém výsledku mohou přinést chudnutí a chátrání toho onoho regionu.

Druhou použitelnou oblastí učiva by mohla být „naše vlast“, kde lze uvést Karla Čapka jak v obecnější rovině jako osobnost, která naši vlast proslavila, tak i úžeji vysvětlit jak lze vlastně chápat pojem vlastenectví, se kterým se jak v době Čapka, tak i dnešní době dost manipuluje. Tento pojem byl a je totiž často zneužíván pro výše zmíněné extrémní a fašistoidní názory, což je daleko od pravého vlastenectví. Na Čapkových textech by se dalo žákům vysvětlit, že se nejedná o nějaký nový jev. Takové projevy tady byly i v minulosti, přičemž v některých zahraničních zemích z toho vyvstala i násilná ideologie.

Dalšími oblastmi učiva v segmentu „Člověk ve společnosti“, do kterých by se dalo částečně vklínit téma „politického Čapka“, jsou „kulturní život“ či „zásady lidského soužití“. V „kulturním životě“ bych se snažil dostat tematiku Čapkových politických mravů a zvyků (toto téma zapadá i do „zásad lidského soužití“). Jak z výše uvedeného vyplývá, Čapek chápal politiku dvojím způsobem, tedy zde mluvíme o člověku obecně (nejen o politikovi), kdo by

¹¹¹ RVP ZV 2016: 51

měl ctít kulturní hodnoty, mít dobré mravy a být solidární. Lze však zde mluvit i o kultuře konkrétněji, Čapek přeci mluvil o upadající kultuře a kulturních institucích na základě toho, jak se dnešní společnost orientuje už jen na bezhlavé hromadění financí. Tady by byla potřeba vysvětlit, že to byl názor Karla Čapka, který srovnával stav kulturních institucí v tehdejší demokracii s jejich stavem v předešlé monarchii. V tomto smyslu spíše apelovat na žáky, že hromadění peněz by nemělo jít na úkor kultury a dobrým mravům. Učivo „kulturního života“ však zmiňuje i téma prostředků masové komunikace. Ačkoliv jsou dnes takovými prostředky primárně internet, sociální sítě či televize, v principu jde o totéž, jako tomu bylo v Čapkově době s novinami. Jde jen o to, přistupovat k poskytnutým informacím kriticky. První republika je dokonce takový ideální modelový příklad, kde známe pozadí konkrétních médií a Čapek ve svých textech často ukazuje dobrý příklad toho, jak k (tehdejším) informacím kriticky přistupovat. Zde by bylo na místě jít do konkrétních článků a ty s žáky analyzovat, např. viz výše zmíněný článek o T. G. Masarykovi a o jeho prohlášení Hradu, kde Polední list záměrně vytrhával z kontextu, zatímco ostatní noviny přinesly zprávu celou. Není to však jen o vytrhávání z kontextu, ale taky o zcela nepravdivých tezích, či ohýbání faktů za účelem čtivosti, politické agitace, dezinformování apod. Zde se s žáky můžeme dostat i do aktuálních médií a jejich pozadí: kdo je vlastní, jaký je účel jejich informací, na jaká témata se primárně zaměřují, z jakého úhlu na ně nahlíží apod.

Mimo Čapkem pojaté politické mravy a zvyky, které by se tedy daly implementovat do učiva „zásad lidského soužití“, jsou zde ještě další věci z tématu, které se určitě dají použít právě pro učivo v této oblasti. Je to například Čapkem zmíněná potřeba dělat svou práci tak, aby byla kvalitní a žádaná, tedy být odborníkem ve své oblasti a mít smysl pro součinnost takovýchto odborníků. Zvyšující se kvalita produkce by pak vytvářela kvalitní konkurenci, a to i v kontextu mezinárodním. Čapek myslel zejména na to, aby ve společnosti fungovaly dobré mravy, lidská kooperace apod., ale můžeme zde mluvit i o kvalitě produktů a konkurenceschopnosti z jiného pohledu, a to ekonomického. Tímto způsobem uchopená by však tato problematika spadala úplně do jiné oblasti výuky OV, do té, která se nalézá v segmentu „Člověk, stát a hospodářství“.

Očekávané výstupy, jež lze s využitím tématu – alespoň do jisté míry – naplnit

- *„rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu“ (VO-9-1-02)*
- *„kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí“ (VO-9-1-05)*

- „objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám“ (VO-9-1-08)
- „rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti“ (VO-9-1-09)

3.1.2. Člověk, stát a právo

Segment „Člověk, stát a právo“ ve vzdělávacím obsahu OV je pro výuku tématu „politického Čapka“ na základní škole klíčová. Učivo zde obsahuje oblast jako „právní základy státu“, kde lze zakomponovat různé formy vlády, ke kterým se Čapek vyjadřoval, ale důležitá je zejména oblast „principy demokracie“. Zde lze zcela jistě použít téma ve větší šíři. Ve spojitosti s pluralismem zde můžeme mluvit o fungování stranictví jak v moderní době, tak v době Karla Čapka, který úlohu stran nezpochybňoval, ale poukazoval na některé jejich chyby. Bavili bychom se zde o mimoparlamentních domluvách, subvencování různých zájmových skupin, procesu „tříštění“ apod. Nebyly by to však jen negativa stranictví, přišlo by i na pročitání si programů konkrétních politických stran, a nebylo by od věci žákům vysvětlit Čapkův pohled na věc, že je potřeba důvěry v onu stranu, kterou budou volit. Taková strana by měla nabízet jasný a v jisté míře splnitelný program. V případě komunálních voleb bych uvedl opět Čapkovo pojetí regionalismu. Když odhlédneme od stranictví, obecně bychom se zabývali demokracií, jaké jsou její principy, avšak zároveň bychom se dostali i k Čapkově pojetí, jehož ústředním rozměrem je občan a občanství. Čapkova demokracie z velké části přesahuje politický řád a sahá do sfér morálních a společenských.

Očekávané výstupy, jež lze s využitím tématu – alespoň do jisté míry – naplnit

- „rozlišuje nejčastější typy a formy států a na příkladech porovná jejich znaky“ (VO-9-4-01)
- „objasní výhody demokratického způsobu řízení státu pro každodenní život občanů“ (VO-9-4-03)
- „vyloží smysl voleb do zastupitelstev v demokratických státech a uvede příklady, jak mohou výsledky voleb ovlivňovat každodenní život občanů“ (VO-9-4-04)
- „diskutuje o příčinách a důsledcích korupčního jednání“ (VO-9-4-11)

V rámci základního vzdělávání však můžeme téma „politického Čapka“ zařadit i do průřezových témat. K tomu nám dává prostor například „Výchova demokratického občana“ a její okruhy „Občan, občanská společnost a stát“, „Formy participace občanů v politickém životě“ či „Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování“.

3.2. Využití tématu v rámci učiva pro gymnaziální vzdělávání (Základy společenských věd)

Důvod, proč jsem zvolil pro aplikaci tématu „Politika, demokracie a občan v pojetí Karla Čapka“ v kontextu středního vzdělávání právě Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (RVP G) je ten, že výuka na gymnáziích pracuje na základě koncepce všeobecného vzdělávání a nikoliv vzdělávání odborného. Na některých středních odborných školách předmět Základy společenských věd ani nenalezneme, nebo je dotace jeho hodin nižší, případně se nejedná o předmět maturitní. Z toho mi vyplývá, že by gymnaziální vzdělávání mělo předpokládat u svých žáků jakési „hlubší“ všeobecné teoretické znalosti a myšlení v širších souvislostech. Dalším důvodem je i to, že Rámcových vzdělávacích programů pro různé střední odborné školy je velké množství. Pro gymnázia máme čtyři Rámcové vzdělávací programy, a to RVP pro gymnázia, RVP pro gymnázia se sportovní přípravou, RVP pro gymnázia v angličtině a RVP pro dvojjazyčná gymnázia. V následujícím textu budu vycházet z prvního z nich, tedy z RVP pro gymnázia (RVP G).

Střední vzdělávání předpokládá prohlubování znalostí, které byly získány na základním vzdělávání, ale také přidávání zcela nových oblastí učiva, a to z důvodu psychického vývinu mladého jedince a jeho získání praktických zkušeností. Téma, které jsem zpracoval je specifické a jak jsem zmínil ne zrovna tradiční pro výuku OV a ZVS, tudíž nebudu v rámci středního vzdělávání příliš pracovat s prohlubováním znalostí v oblasti „politického Čapka“, ale spíše s „hlubším“ uchopením tématu oproti základní škole.

„Občanský a společenskovědní základ“ je i v RVP G součástí vzdělávací oblasti „Člověk a společnost“ stejně jako v RVP ZV. Když pomineme segment ve vzdělávacím obsahu zvaný „Člověk jako jedinec“, který se zaměřuje spíše na introspekci jedince, tak ve všech zbylých máme alespoň malý prostor pro aplikaci našeho tématu.

V rámci segmentu „Člověk ve společnosti“ a s ním spojeného učiva „sociální fenomény a procesy“ bychom se opět mohli bavit o masmédiích, jejich vlivu v minulosti i současnosti. Opět bychom mohli použít články z různých tehdejších stranicky motivovaných periodik a porovnávat je s reakcí Čapkových článků na ně. Podívali bychom se na historické analogie

v tom, kdo taková média vlastnil a vlastní (financoval/financuje), a tudíž s jakým „zabarvením“ bychom mohli informace v nich vnímat. Na základě takovýchto znalostí pak umět zvolit kritický přístup. Žák by měl docílit osvojení si tzv. „mediální gramotnosti“. Dále je zde také možné pracovat s tematikou Čapka jako váženého literáta a žurnalisty s velkým vlivem na společnost, potažmo na politiku. Snažili bychom se najít analogickou osobnost v dnešní době (pokud je to možné), která by se mohla Čapkovi alespoň v některých těchto rysech podobat. V „sociálních fenoménech a procesech“ bychom však mohli opět zabrousit i do tematiky extremismu a srovnávat některé extremistické tendence s těmi, o kterých se Čapek vyjadřoval ve své době.

V případě segmentu „Občan ve státě“ máme znovu prostor s naším tématem. Zde bychom se opět zabývali demokracií, jejími principy a rolí občana jako v případě základního vzdělávání (avšak v „hlubší“ formě), ale také formami vlády, které jsou nedemokratické. Nachází se zde také nová oblast učiva, a to ideologie. Ideologie a jejich nebezpečí, co skýtají a proč jim bylo umožněno zhmotnění se v reálné politice některých států, i na to má Čapek bezpochyby zajímavý názor, který by stál za to uvést (např. Čapkův názor na úlohu inteligence při vzniku nacistického Německa apod.). Pokud bychom nevycházeli pouze z pejorativního pojetí ideologií ve smyslu fašismu či nacismu, ale uvedli i klasické politické ideologie jako liberalismus, konzervatismus či socialismus, jak je uvádí například Andrew Heywood ve své knize *Politické ideologie*, mohli bychom na základě toho vyzvat žáky, aby se Čapkovo politické myšlení snažili navázat právě na specifika konkrétních ideologií. Čapek byl totiž ve svém politickém myšlení dosti vybíravý a nevázal se pouze k jedné doktríně. Segment „Občan ve státě“ nám však také dává prostor k Čapkovu pojetí občanské aktivity, tedy kvality práce občana a nutnosti kooperace s ostatními.

V dalších segmentech jako „Občan a právo“, „Mezinárodní vztahy, globální svět“ či „Úvod do filozofie a religionistiky“ je prostoru pro výše zpracované téma méně, avšak i zde by se našly možné „vsuvky“ do učiva, které přinejmenším lehce prohloubí znalosti žáků. Příkladem lze uvést Čapkův názor na československé (potažmo české) evropanství, tedy vůli Čechoslováků stát se součástí většího evropského celku, což si myslím, že stojí přinejmenším za zmínku, že český spisovatel mluvil o konceptu, který o mnoho let později opravdu vznikl.

Očekávané výstupy, jež lze s využitím tématu – alespoň do jisté míry – naplnit

- „rozlišuje a porovnává historické i současné typy států (forem vlády)“
- „vyloží podstatu demokracie, odliší ji od nedemokratických forem řízení sociálních skupin a států, porovná postavení občana v demokratickém a totalitním státě“

- „objasní podstatu a význam politického pluralismu pro život ve státě, uvede příklady politického extremismu a objasní, v čem spočívá nebezpečí ideologií“
- „rozlišuje složky politického spektra, porovnává přístupy vybraných politických seskupení k řešení různých otázek a problémů každodenního života občanů,“
- „uvede příklady, jak může občan ovlivňovat společenské dění v obci a ve státě a jakým způsobem může přispívat k řešení záležitostí týkajících se veřejného zájmu“

Závěr

Karel Čapek byl bezesporu výtečným spisovatelem, avšak tato bakalářská práce nám poodhalila to, jaké měl názory na politiku a demokracii. A to nikoliv interpretací literárních děl této věhlasné osobnosti meziválečného Československa, ale zejména analýzou jeho publicistické činnosti, případně korespondence. Po analýze bylo také na snaze uvést tyto jeho dílčí názory do souvislostí a jakési obecnější roviny.

První část práce nám představila jeho pojetí politiky. Ukázalo se, že Čapek, stejně jako spousta dalších z nás, chápe politiku ve smyslu správy věcí veřejných. Zde spadají úkony politiků, stranická problematika apod. Na druhé straně však nabízí druhý, jakýsi obecnější pohled, který je pak pro jeho politické myšlení příznačný. V tomto pohledu chápe politiku jako péči o veřejné blaho, jehož základem jsou jednotlivé úkony občana. Občan a s ním spojené občanství je ústředním rozměrem veškerého politického myšlení Karla Čapka. V jeho pojetí politiky by si občan měl být vědomý osobní zodpovědnosti při výkonu své práce, měl by ji vykonávat svědomitě a kvalitně, zároveň si cenit kvality práce druhých občanů. Výsledkem by měla být kooperace odborníků založená na vzájemné úctě a dobrých mravech.

Dobré mravy související s politikou v onom prvním pojetí však shledával jako poněkud problematické. Čapek se ukazuje jako velký kritik hlavně stranického prostoupení tehdejšího veřejného života. Kritizoval přílišnou moc pěti nejsilnějších stran ve státě, které na základě zákulisních dohod rozhodovaly de facto o veškerém politickém dění a které skrze svůj tisk ovlivňovaly do značné míry tehdejší veřejné mínění. Vadilo mu zejména to, že se politické strany řídí svými zájmy usilujíc o co největší politickou moc a občané jsou jim dobří jen pro odezdání hlasu u voleb. Politiku v parlamentu pak vnímal jen jako pouhý politický obchod.

Karel Čapek však nebyl jen ledajakým spisovatelem či žurnalistou, který by byl od reálné politiky zcela odtržený. Jeho známosti ve vysoké politice nám ukazují, že si ho jako intelektuála vážily i osobnosti jako prezident Tomáš G. Masaryk a Edvard Beneš nebo předsedové vlády Antonín Švehla a Jan Malypetr.

Druhá část práce nám představila Čapkovo pojetí demokracie a také její opak, tedy nedemokracii, chcete-li. Jako nedemokratické Čapek shledával myšlenky a činy komunismu, fašismu a nacismu. Mezi důvody, které realizovaly tyto fenomény v praktické politice, řadil dehumanizaci člověka, vzdání se odpovědnosti intelektuálů či šíření uměle vytvářeného negativismu. Takové myšlenky nabývají na aktuálnosti zejména v kontextu dění na soudobé

politické scéně, kdy jsme svědky radikalizace názorů jak voličů, tak politiků. Sílí tedy potřeba naučit žáky kriticky myslet a pěstovat v nich mediální gramotnost.

V Čapkově chápání demokracie se opět setkáváme s občanem jako ústředním pojmem. Za ideální společnost tedy považoval společnost občanskou. Demokracie u něj zcela přesahuje pojetí politického režimu, považoval ji za životní řád a také za ideál, který se má donekonečna naplňovat. Pevně věřil v demokracii jako systém založený na lidských a občanských právech, lidské důstojnosti, dobrých mravech v politice a humanistickém smýšlení.

Demokracie jako evropský stát by dle Čapka měla být součástí většího evropského celku. Zároveň by měla být regionálně a kulturně bohatá, dbajíc také na spravedlivou sociální politiku. Hospodářskou a kulturní konkurenceschopnost je u ní zapotřebí si udržovat kvalitou výstupů, tedy kvalitou výrobků, služeb, ale i kulturního díla. Dále by měla tato demokracie dbát na svobodu slova, zároveň však rozlišovat mezi svobodou slova a verbálními projevy, jež jsou protiprávní či extrémistické.

Závěrečná část práce nám poskytla jakýsi nástin možného využití tématu ve výuce Občanské výchovy a Základů společenských věd. Konkrétní složky tématu jsou zde navázány na učivo obsažené v Rámových vzdělávacích programech pro základní a gymnaziální vzdělávání. Jeho největší využití se ukázalo v oblastech učiva, jakými jsou principy demokracie, politické ideologie, vlastenectví vs. nacionalismus a zásady lidského soužití. Téma nicméně poskytuje mnohem širší prostor pro spojení s výukou, a to například ve smyslu vypracování metodických materiálů pro výuku tohoto tématu, či zpracování konkrétních příprav do vyučovacích hodin. To by však vydalo za další kvalifikační práci.

Seznam použitých zdrojů

Tištěná literatura

BALÍK, Stanislav et al. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011. 178 s. Monografie; sv. č. 9. ISBN 978-80-210-5438-7.

ČAPEK, Karel a KLÍMA, Ivan, ed. *O demokracii, novinách a českých poměrech: výbor z publicistických prací*. Vyd. v tomto uspořádání 1. Praha: Academia, 2003. 226 s. ISBN 80-200-1124-2.

ČAPEK, Karel a OPELÍK, Jiří, ed. *Tichý hlas: neznámé i známé texty z roku 1938*. 2. vyd. Praha: ARSCI, 2005. 150 s. ISBN 80-86078-51-5.

ČAPEK, Karel. *Italské listy: Anglické listy: Výlet do Španěl: Obrázky z Holandska*. 2. vyd. cestopisů v 1 sv., Ital. listů 16. vyd., Angl. listů 26. vyd., Výletu do Španěl 7. vyd., Obrázků z Holandska 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1960. 416 s. Dílo bratří Čapků.

ČAPEK, Karel. *Korespondence. 1*. 1. souborné vyd. Praha: Český spisovatel, 1993. 552 s. Spisy; 22. ISBN 80-202-0448-2

ČAPEK, Karel, MACEK, Emanuel, ed. a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Od člověka k člověku. Díl 1*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1988. 674 s. Spisy; Sv. 14.

ČAPEK, Karel, MACEK, Emanuel, ed. a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Od člověka k člověku. Díl 2*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991(a). 666 s. Spisy; Sv. 15. ISBN 80-202-0314-1.

ČAPEK, Karel, MACEK, Emanuel, ed. a POHORSKÝ, Miloš, ed. *O umění a kultuře III*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1986. 920 s. Spisy; Sv. 19.

ČAPEK, Karel et al. *Od člověka k člověku. Díl 3*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991(b). 655 s. Spisy Karla Čapka; sv. 16. ISBN 80-202-0330-3.

ČAPEK, Karel. *O věcech obecných čili Zóon politikon*. Praha: Hynek, 2000. Spektrum (Hynek). ISBN 80-86202-87-9.

HOŘEC, Jaromír. *Proč nejsem komunistou: odpovědi J. Čapka, K. Čapka, J. Herbena, J. Kallaba, J. Kopty, J. Kříženeckého, F. Langra a F. Peroutky na anketu Přítomnosti*. Praha: Lidové noviny, 1990. Česká expedice (Lidové noviny). ISBN 80-7106-006-2.

HOUŠKA, Vítězslav. *Karel Čapek a T.G. Masaryk*. 1. vyd. Karviná: Paris ve spolupráci s Masarykovým demokratickým hnutím, 2011. 229 s. Masarykova knižnice Hlas. ISBN 978-80-87173-18-3.

KRÁKORA, Pavel. *Aktuální společenskovední pohledy na výchovu k demokratickému občanství: Politické strany a politické stranictví v období první ČSR - komparace s vývojem po roce 1989*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2012, s. 31-58. Erudica. ISBN 978-80-7425-167-2.

PFAFF, Ivan, JADRNÝ, Karel, ed. *O perspektivu lidského společenství: Politické myšlení Karla Čapka*. Praha: Artfórum, 1994. ISBN 80-85271-09-5.

SCRUTON, Roger. *Slovník politického myšlení*. Vyd. 2., rozš. Brno: Atlantis, 1999. 187 s. ISBN 80-7108-184-1.

SCHEINPFLUG, Karel a OPELÍK, Jiří, ed. *Můj švagr Karel Čapek*. 2. vyd. Praha: ARSCI, 2007. 237 s. ISBN 978-80-86078-79-3.

SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Český román*. 5. vyd. Praha: Melantrich, 1969. 490 s.

SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Živý jako nikdo z nás: o Karlu Čapkovi*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 1997. 266 s., obr. příl. Spektrum; sv. 3. ISBN 80-85906-69-4.

ŠVEC, Michal. *Komunální politika ve Velké Praze: obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923-1938*. V Praze: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2201-9.

VANČURA, Petr. *Teorie demokracie*. 1. vyd. Svitavy: Trinitas, 2012. 111 s. ISBN 978-80-86885-28-5.

ŽANTOVSKÝ, Petr. *Hovory s Antonínem Švehlou (a o něm): s předmluvou Václava Klause a dosud nepublikovaným textem Karla Čapka*. Praha: Votobia, 2001. 126 s. ISBN 80-7220-100-X.

Elektronické zdroje

Benito Mussolini: Dictator (1883–1945). *Biography.com* [online]. A&E Television Networks, 2015 [cit. 2017-04-05]. Dostupné z WWW:<<http://www.biography.com/people/benito-mussolini-9419443>>.

Francisco Franco: Military Leader, Dictator, General (1892–1975). *Biography.com* [online]. A&E Television Networks, 2016 [cit. 2017-04-13]. Dostupné z WWW:<<http://www.biography.com/people/francisco-franco-9300766>>.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. [online]. Praha: MŠMT, 2007. 142 s. [cit. 2017-03-30]. Dostupné z WWW:<<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2016. 164 s. [cit. 2017-03-25]. Dostupné z WWW:<<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>>.

REINDLOVÁ, Nikola. Tisk za 1. republiky. In: *Památník Karla Čapka: Příspěvková organizace Středočeského kraje* [online]. 2012 [cit. 2017-03-21]. Dostupné z WWW:<<http://www.capek-karel-pamatnik.cz/vismo/dokumenty2.asp?id=14311>>.

Anotace

Jméno a příjmení:	Dominik Bartoň
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2017

Název práce:	Politika, demokracie a občan v pojetí Karla Čapka
Název v angličtině:	Karel Čapek's Conception of Politics, Democracy and Citizen
Anotace práce:	Tato práce se zabývá názory Karla Čapka na politiku, demokracii a roli občana, jež projevoval zejména prostřednictvím žurnalistické tvorby. První část práce je věnována jeho pojetí politiky, tedy jak politiku chápal, co mu na tehdejší politice vadilo a jak by si ji ideální představoval. Zároveň je v této kapitole zahrnut nástin prvorepublikového politického a stranického systému, problematika stranického tisku a subkapitola líčící Čapkovy blízké vztahy s někdejšími politiky. V druhé části se tato práce zabývá jeho pojetím demokracie a rolí občana v ní, zároveň také předkládá názory Karla Čapka na nedemokratické systémy. Závěrečná část nabízí možné využití tohoto tématu v rámci učiva Občanské výchovy a Základu společenských věd uvedeného v Rámcovém vzdělávacím programu.
Klíčová slova:	Karel Čapek, politika, demokracie, občan, politická kultura, politické stranictví, prvorepublikový tisk, T. G. Masaryk, Edvard Beneš, Antonín Švehla, komunismus, nacismus, fašismus, Rámcový vzdělávací program
Anotace v angličtině:	The scope of this thesis is to present Karel Čapek's view of politics, democracy and the roles of the citizens that was mainly expressed through his journalistic work. First part of the thesis describes his opinion on politics of the day and the aspects of it he did not like in particular. To fully understand the political

	background the reader is provided with a brief description of the contemporary party system, party print media as well as Čapek's relationships with the politicians. In the second part of the thesis Čapek's concept of democracy is presented as well as the citizens' role in the society and his opinion on non-democratic systems. Finally the applicability of this topic within Civic Education and Social Science is discussed.
Klíčová slova v angličtině:	Karel Čapek, politics, democracy, citizen, political culture, political party system, press of the first Czechoslovak Republic, T. G. Masaryk, Edvard Beneš, Antonín Švehla, communism, Nazism, fascism, Framework Educational Programme
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	50 stran
Jazyk práce:	Český